

Heidler, Jan
1917

JAN HEIDLER

»1917«

PROJEVY ČESKÝCH SPISOVATELŮ

„VESMÍR“
NAKLADATELSKÁ A VYDAVATELSKÁ SPOLEČNOST
S R. O. V PRAZE-KARLÍNĚ, PALACKÉHO TŘ. 41.
1921.

1917

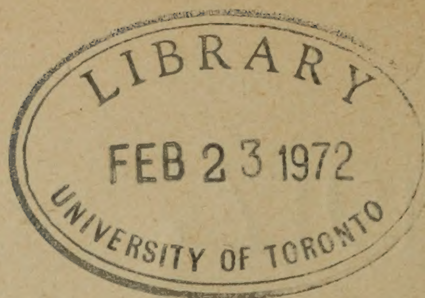
PROJEVY ČESKÝCH SPISOVATELŮ

NAPSAL

JAN HEIDLER

»VESMÍR«
nakladatelská a vydavatelská společnost s r. o
v Karlíně, Palackého třída čís. 41
1 9 2 1

TISKEM ROLNICKÉ TISKÁRNY V PRAZE.

Podnětem k vydání této knížky bylo Jiráskovo jubileum. Dal první svoje jméno na obě prohlášení českých spisovatelů, jako by je byl dal první na každé prohlášení, hájící důstojnosti a cíle národa, které by se bylo ukázalo nutným. Byl statečný. Patří mu i proto úcta národa.

V knížce jsem chtěl spravedlivě, a dokud ještě pamět účastníků jest svěží, věrně vylíčiti, proč došlo k prohlášení českých spisovatelů r. 1917. Ale ještě více jsem chtěl v ní postaviti prostý památník mravním silám národa, jak se projevily za války a zvláště při prohlášení českých spisovatelů. Čím více poznávám průběh války a čím více o něm přemýšlím, tím určitěji se ve mně vyhraňuje přesvědčení, že v hodinách nejtěžších zkoušek o osudech národů rozhoduje posléze souhrn jejich mravních sil, jak se vytvořil životem celých pokolení co korektiv sobectví. Věřím, že by v této válce naši vojáci za hranicemi nebyli tak skvěle bojovali a že by v ní naši diplomaté nebyli tak šťastně pracovali, kdyby v nich nebylo žilo dědictví nezištného a obětavého zanícení buditelů čtyř pokolení pro ideu, pro svatou věc. Věřím, že ve spojení s příznivými poměry mezinárodními toto dědictví nám vrátilo samostatnost.

PROJEVY ČESKÝCH SPISOVATELŮ.

Každá válka jest odvážná hra s osudem.[1]) Ti, kdo ji chystají, mohou předvídati jen určité procento dějinných činitelů, které uvedou v pohyb jejím vypověděním. Mohou znáti sílu armády nepřítelovy i možnost jejího rozvoje, jeho výzbroj technickou i mravní, některé jeho možnosti hospodářské, ale nemohou znáti nesčetných sil ztajených, jež se vynoří a rozpoutají teprve za válečných událostí a jež mohou pod rouškou náhod míti překvapující účinek na výsledek zápasu založeného na výpočtech, které je nebraly v úvahu. Kdo mohl před červencem r. 1914 tušiti, že do války evropské zasáhne rozhodným způsobem Amerika? Kdo mohl tušiti, že ji nakonec rozhodnou otravné plyny, tanky, letadla, ruční granáty na bojištích a chléb, maso a tuky za frontami? Kdo mohl tušiti, že se proti ponorkám naleznou ochranné prostředky tak vydatné, že výpočty založené na jejich zákeřné útočnosti selžou?

Čím je válka složitější, čím větší prostory země, čím větší miliony tvorů rozdělí ve dva tábory, tím jest ha-

[1]) O památném prohlášení českých spisovatelů r. 1917 a o českých spisovatelích za války vyšly dvě výborné stati Otakara Fischera ve »Vídeňském deníku«. Dne 28. října 1919 vyšla tam stať »Projev spisovatelů (Vzpomínky na rok 1917)« a 28. října 1920 stať »Čeští spisovatelé v prvních letech války«.

zardnější. Nikdo nemůže pak přehlédnouti, ba ani vytušiti všechny možnosti jejího průběhu. Kdo mohl před válkou tušiti, že dva lidé abnormální, Lenin a Trocký, kteří živořili kdesi v Evropě tuláckým životem — a kteří by bez války jistě byli někde po letech doživořili — budou jí vyneseni k úlohám neobyčejným, které jí dají nečekaný směr i ráz?

Kdo mohl před válkou tušiti, že »centrální mocnosti« budou nakonec jediným generálem, v němž se divně mísila odborná genialita s všeněmeckým fanatismem a se stupidní politickou neprozíravostí, Ludendorfem, tak ovládnuty, že se ani jeden z jejich tří císařů neodváží proti němu uzavříti mír včas, ba že se od něho nechají vehnati až do úplné zkázy? Kdo mohl před válkou tušiti, že ten Ludendorf nalezne v Rakousku-Uhersku mimo všeněmecké a slabošské generály, které jsme znali aneb u nichž jsme to všeněmectví cítili, ještě svého Czernina, který pokusy svého císaře o zvláštní mír včas, pokusy inspirované zdravým instinktem císařovy románské tchyně, vévodkyně parmské, zmaří hrozbami všeněmecké revolty, a jak se zdá, i ku podivu otevřeným naznačováním, že by se ta revolta nelekala ani vraždy císaře-zrádce?

Kdo z nás Čechů před válkou, i z těch, kdo věřili v katastrofu Rakouska, mohl tušiti, že tou válkou dojdeme samostatnosti úplné a k tomu Slovenska a Karpatské Rusi? Kdo mohl tušiti, že nám k úplné samostatnosti pomůže z k á z a Ruska, na jehož s í l u jsme první rok války nejvíce spoléhali ve svých nadějích? Kdo mohl tušiti, že nám teprve zkáza Ruska dá možnost postaviti vlastní, skutečnou a poměrně velikou armádu a zasáhnouti s ní v pravou chvíli mocně do světové války? Kdo z nás mohl tušiti, že my, národ tak utištěný, a pokořený, že jsme si svou malost představovali ještě

menší, než byla, budeme poslední rok té války vojensky ovládati celý Urál a celou Sibiř, území dvěstěkrát větší než Čechy, že svou vojenskou mocí zabráníme Německu stáhnouti ze Sibiře a z východního Ruska statisíce zajatců a postaviti je proti Francii, a že si tímto vojenským činem prvního řádu tak zavážeme dohodu, že nás uzná za spojence?

V té nevypočítatelnosti války ukázal se nám Čechům podivuhodným vodítkem národní instinkt, jakési tajemné rozumění době, vycifování pohybů sil a vyvíjejícího se poměru jejich, tušení, neuvědomělý odhad jejich výsledné směrnice. Myslím, že bude historiky zvláště lákati pátrání po tom, jak se v celé té hrozné válce osvědčoval, jak sílil, jak naplňoval nezlomnou důvěrou, která překonávala i nejtěžší krise, široké vrstvy lidu, ale zvláště tu část, která za lid myslila. A bude patrně patřiti k nejkrásnějším stránkám toho období, jak se národ jeho mocí připial k své tradici, jak vším usiloval, aby zůstal věren sobě, jak najednou vroucně zhodnotil svou kulturu, svou mladou i dávnou minulost, své vzkříšení a obrození. Bude asi vždy s pohnutím vypravováno, jak r. 1915 pražský lid, když úřady nedovolily odhaliti slavnostně pomník Husův, přicházel tiše v nepřetržité pouti a nosil tisíce a tisíce květů, až pomník zářil barvami zahrady časného léta; jak se to opakovalo r. 1916 i 1917 a 1918; jak r. 1915 byla do posledního místečka naplněna universitní aula při slavnostní přednášce Václ. Novotného o Husovi, jak neobyčejné návštěvě se těšila Husova výstava; jak jsme četli Denisovy články proti Rakousku, jež nás tajně docházely, jeho »La nation tchèque«, jeho pozdější velké knihy o válce, o otázce jihoslovanské a o Slovácích; jak celý národ četl Palackého spisy politické, Jiráska, jak hluboce porozuměl Svatopluku Čechovi, Janu Nerudovi, jak se jeho srdce plně

otevřelo krásám Selských písní Josefa Sládka, jak poslouchal s účastí i naivní Tylovy divadelní pohádky, jak ssál víru a naději ze Smetany, jak rostla jeho hrdost a jak tím přimknutím ke všemu, hlavně ke všemu krásnému, co vytvořil, naznačoval Berlínu a Vídni, že se toho nikdy nevzdá! Nezapomenu, a bude mi vždycky vzácnou vzpomínkou, na konec jednoho představení Libuše v Národním divadle někdy roku 1916: když se ozvala s jeviště slova »můj drahý národ český neskoná, on pekla hrůzy slavně, slavně překoná«, celým hledištěm zaburácel dlouhý, mohutný potlesk a pamatuji se, jak jsme se snad všichni z hlediště dívali do lože, kde seděl místodržitel hr. Coudenhove, až jsme ho tím živelním projevem donutili, že posléze sám také tleskal. Již za války, ale zejména po ní, když se bezpečnost našeho národního instinktu potvrdila skutečnostmi, přemýšlel jsem o něm velmi často. Překvapovalo mne po každé, jak v něm nebylo fanatismu, zaslepené vášně. K myšlence, že prýští z nějakého všeobecného, dobrého rozumění poměrům, z chápání jejich logické a příčinné souvislosti, na konec mne vedla okolnost jistě významná: všichni západní státníci a snad největší část politické veřejnosti západní věřila až téměř do samého konce války, že se jim podaří odtrhnouti Rakousko-Uhersko od Německa. Ale my jsme již dávno před válkou měli vnitřní jistotu, že je to omyl, že nikdo v Rakousku-Uhersku není tak silný, aby dokázal vytrhnouti se z područí Německa, protože zdrcující už převaha činitelů, kteří tu mohli působiti, byla proti tomu. A je zajímavo, že to od počátku války věděl i Ernest Denis, jenž znal poměry s našeho stanoviska. Zdá se mi, že náš národní instinkt měl oporu v uvažování už třetího pokolení, která všechna byla svou bezmocností vůči silám, jež až do války drtily jejich snahy, donucena promýšleti po-

měry státní a mezinárodní se všech stran znovu a znovu. Protože jsme věděli s citovou jistotou, že Rakousko-Uhersko zůstane v područí Německa až do konce, věřili jsme, že jde o jeho existenci; že dohoda, která musí Německo osamotiti, poněvadž ho nemůže rozděliti trvale, bude nakonec nucena Rakousko-Uhersko obětovati. Myslím, že hlavně v tom byla síla, jistota našeho národního instinktu.

Ultimatum Srbsku 23. července 1914, mobilisace 26. a výpověď války 29. července způsobily u nás v Praze a všude v českých krajích cosi jako závrať. Byli sice u nás jednotlivci, kteří válku předvídali: Dr. Lev Borský psal o ní své vynikající úvahy v »Pokrokové revui« a v »Samostatnosti« už od r. 1908, Dr. Kramář jel na jaře 1914 do Paříže a mluvil tam o ní s politickými osobnostmi. To však byli jedinci, inteligence národa našeho, ani politické strany a ostatní političtí vůdcové války až do posledních chvil nepředvídali a proto byli ohromeni.

Ale to bylo jen den, dva. A již v nich téměř celý národ nalezl správnou orientaci: pochopil, že kolo osudu věky valící tentokráte zamířilo i k nám a že buď se na něm zvedneme, nebo jím budeme přimáčknuti a rozlámáni — to kolo osudu, o němž mluvil jednou v těžkých časech zasmušile Rieger. S nesmírným rozechvěním jsme čekali od 1. srpna, kdy Německo vypovědělo válku Rusku, do 4. srpna. Vypoví Anglie válku Německu? Na odpovědi viselo vše pro nás. Vypoví-li Anglie válku Německu, znamená to, že chce již teď zničiti Německo, příčinu našich zlých poměrů, naší bídy. Vypoví-li Anglie válku Německu, bude to válka do krajnosti a pak z toho může býti katastrofa Rakousko-Uherska. Dne 4. srpna Anglie vypověděla válku Německu! Praze se ulehčilo, vydechli jsme. Celý myslící národ cítil, že se bude díti něco hrozného a nebezpečného, že i naše národní existence jest

v sázce; ale zajisté větší část myslícího národa byla naplněna důvěrou, že se válka pro nás skončí příznivě. Byla to jen víra, byl to jen instinkt, vždyť nebylo lze nic vypočítávati, zejména nám, kteří jsme byli tak překvapeni; ale bylo to něco mocného a pevného, něco podivuhodného. Znenáhla jsme si uvědomili, že prožíváme dobu tak velikou, že podobné neprožily desítky generací a že desítky generací podobné snad neprožijí.

Rok 1914 byl pro nás vojensky celkem radostný. Nesli jsme sice těžce svou zotročenost, když jsme musili dopouštěti, aby celé armády českých vojáků musily prolévati krev za vítězství těch, kdo nás chtěli po vítězství ještě více zotročiti. Ale na bojišti obstálo Rusko vítězně. Německo bylo hlavně jeho silou zaraženo ve svém vítězném postupu, takže dohoda získala to, co jí bylo tenkráte nejdražší, čas. To nám stačilo k víře, že Německo již nezvítězí. Největší radost v Čechách způsobily obě bitvy lvovské koncem srpna a v první polovici září 1914, jimiž byla otřesena hlavní moc rakousko-uherská. Tři porážky rakousko-uherské v Srbsku od srpna 1914 do Nového roku 1915 a bitva na Marně 6.—10. září 1914, která zničila německé naděje na rychlé ukončení války, jen ještě upevnily důvěru národa a zastínily dojem velkého Hindenburgova vítězství ve Východních Prusích. Důvěra národa byla až dojemně naivní; mnoho lidí v Čechách a zvláště v Praze se těšilo, že budeme svatováclavské posvícení slaviti »s bratry Rusy«, kteří přijdou jistě brzo do Čech. Jak jsme byli později rádi, že válečná spousta nezasáhla našich zemí! Vědomí velkého nebezpečenství, chápání velké hry osudu, v níž bytí našeho národa bylo také jednou sázkou, sjednotily nás téměř úplně a najednou. Vášně stran, které nás hubily až do samé války, přestaly rázem, válečná vichřice je smetla. Národ byl zase jednotný jako v dobách dekla-

rantských. Přestalo politikaření, politika jako živnost. Válečný režim absolutistický ukončil demoralisaci, šířenou parlamentem. Národ nebyl už štván demagogií. Poslanci umlkli, lid byl nechán sám sobě. A právě tehdy a snad i právě proto ukázal svou vyspělost; nevrhal se do bezúčelné revoluce, která nemohla míti vůbec žádného úspěchu, ježto zbraně měla jen vláda, neklesal v ponížení před hroznou a bezohlednou mocí německého militarismu, ale chopil se bez jakéhokoliv ujednávání, tichým srozuměním jediného účinného prostředku boje, který mu zbýval a proti němuž jsou paragrafy trestního zákona bezmocny: trpného odporu. Od podzimu 1914 do jara 1915 se i česká nezávislá žurnalistika chovala dobře. Nemohla psáti přímo, nemohla oslavovati vítězství dohody a porážky rakousko-uherské; proto psala mezi řádky.[2]) Mužný článek napsal dr. Kramář v »Národních listech« 4. srpna:

»Nastal dějinný okamžik, kterého se tolik báli a který tolik mnozí očekávali. Naplnila se slova německého kancléře o boji mezi Germánstvem a Slovanstvem. Celá Evropa pošle všecko, co má mladého a zdravého, na pole bitev a nastanou hrůzy, o kterých posud blouznili jen vojenští, románoví fantasté. Nikdo nemůže předvídati konce... Státy evropské klásti budou poslední účty ze své politiky — nyní mstíti se budou všecky chyby vnitřní politiky, všecko přehlížení mravních faktorů osudné zkoušky. A tolik si řekněme, že po skončení hrůzné války mapu Evropy nepoznáme .... Bismarck kdysi řekl, že budoucí válka musí vésti k úplnému rozdrcení nepřítele, aby víc mír neohrožoval. »Saigner à blanc« .... V této chvíli každý z nás myslí ovšem na

[2]) Kluci, kteří na ulicích prodávali noviny, v nichž bývalo mnoho míst censurou vybílených, volali: »Co je bílé, to je pravda, co je černé, to je lež!«

budoucnost našeho národa. A snad mnohý si pomyslí, jak by bývalo moudré, kdybychom své síly nebyli promrhali na vnitřní boje a upotřebili jich na vnitřní posílení, na zdravou, pevnou organisaci všech národních sil, abychom bez bázně a strachu mohli očekávati všecky rány osudu. Marné bylo volání!

Nyní nezbývá, než mužně, bez bázně a strachu hleděti budoucnosti vstříc. Dnes, v době nejintensivnějšího národního života nerozhodují bitvy o osudu národů. O budoucnost svého národa se nebojíme. Přijde-li ostrý hnět a tlak, očistí se, doufejme, náš veřejný život a v těžkých zkouškách zbude jen, co má opravdovou mravní sílu. A ti národ náš dovedou také vyvésti z nejhorších úskalí.

Ať tedy osud v nejohromnějším zápasu, jaký viděla historie, v zápasu, v němž celý svět zápolí o budoucnost evropských dějin, o hegemonii jednoho a mír a pokoj všech, jakkoliv rozhodne, ať z boje toho vzejde pro nás doba těžkých zkoušek a strádání, anebo možnost žíti plným národním životem na prospěch nás i druhých: budoucnost naše je v nás samých! Jestliže sami sebe nezahubíme, nikdo nás nezničí!«

Dne 8. září, ještě než bitva na Marně zarazila úžasný příval Němců do Francie, napsal dr. Kramář do »Národních Listů« článek »Upřímné slovo«, článek sklíčený přesvědčením, že Němci zvítězí. Ale byla to jistě jen nálada chvilková, která hned zase ustoupila mužné důvěře, již potom autor článku ukázal i v žaláři.

Budeme vzpomínati i válečných přehledů redaktora G. Moudrého v Národních Listech (obratně stylisované citáty majora Moratha!), plných ironie a meziřádkové velezrady, mužné linie Samostatnosti, která byla zastavena hned 8. září 1914 a některých úvodníků Času, v nichž za dlouhé nepřítomnosti chéfredaktora dra Her-

bena inž. Záruba-Pfeffermann informoval čtenáře technicky o moderní válce, říkaje hned, že bude dlouhá, a síle českou důvěru v dobrý výsledek její pro nás. Dne 20. srpna 1914 uveřejnil úvodník, v němž obratnou větou »náš národ je ve svém celku dosti početný, aby ani v Evropě nezanikal« naznačil program sjednocení se Slovenskem v samostatném státě v Evropě, tedy bez Rakouska[3]) V úvodníku tom citoval významná slova Paula Michaelise z Berliner Tagblattu o vážnosti války: »Tato válka bude vedena na obou stranách s vynaložením všech sil. Nic nemohlo by nebezpečněji působiti, než kdybychom se chtěli ukolébávati nadějí, že naši odpůrci to nemyslí doopravdy. Jen žádné iluse, také ne o světové moci anglické! Anglie nasadí všechno, aby všude na světě vyvolala protitlak proti rozvinutí německo-rakouské moci. Anglie přece vyvodila důsledek i proti Rakousku, při čemž zašla tak daleko, že jí ani nezáleželo na hrubém zkreslení faktů. Musíme se probíti na moři i na zemi. Podlehneme-li, nikdo nebude míti s námi slitování; dostatečný důvod pro nás, abychom nasadili všechny síly, každého muže, každého koně, každou loď, abychom partii vyhráli...« a Záruba dodal k tomu: »Opětujeme s berlínským listem: jen žádné iluse, žádnou hru fantasie a bezpodstatných slov. Doba je příliš těžká činy a do konečného rozhodnutí zatím daleko, velmi daleko. Jedině na místě je mužná rozvaha a vážnost ještě stupňovaná, s níž celý náš národ musí v příštích dnech a měsících sledovati události na světovém jevišti až do konce. Čím větší armády a větší loďstva stavějí se proti sobě, čím mohutnější zájmy strhly velmoci k válkám, tím pomalejší je pohyb, jímž tyto děje budou se rozvíjeti k závěrečnému vytvoření nové mapy

[3]) Nakreslil už tehdy také mapu tohoto československého státu, která se i v podrobnostech podobá mapě nynější.

Evropy a koloniálního světa. Náš národ je ve svém celku dosti početný, aby ani v Evropě nezanikal. I o naše osudy vedou se tyto války, v nichž naši synové, bratři a otcové jsou zúčastněni, a věříme, že i o naši lepší budoucnost.«

První persekuční opatření: zastavení Českého Slova v srpnu, Samostatnosti v září, zatčení Klofáčovo, poprava red. Knotka v Ostravě, vojáka-domobrance Kudrny v Praze, a žalařování šiřitelů letáků Nikolaje Nikolajeviče bouřila sice všechnu naši krev, ale nezastrašila; jen ještě zesílila sílu vzdoru, vůli k trpnému odporu. Dosti četní záložníci a domobranci, kteří přicházeli na bojiště v pochodových praporech, přinášeli s sebou již tohoto ducha — zejména pokud přicházeli z Prahy a z větších měst.

Nestavěli se přímo na odpor rozkazům, ale přecházeli k nepříteli. Doma, v Praze, jsme Rakouskem opovrhovali. Jevilo se to nejen v horlivém čtení a luštění zahraničních novin ve všech jazycích, aby se ulovily zprávy generálních štábů dohodových — rakouské budily nedůvěru a úsměv od oné památné zprávy 29. srpna o »teplém a slunečném počasí« za bitvy u Lvova[4]), v důvěrných schůzkách kavárních a procházkových, zvláště na »nábřeží«, t. j. na večerních procházkách na někdejším nábřeží Františkově, kde se vystřídalo za večer veliké množství velezrádců, aby přišli vyslechnouti sebrané nejnovější zprávy, jež na nábřeží byly, tuším, nejspolehlivější, protože pocházely nejvíce ze svědomité a střízlivé práce dra Lva Borského, i ve schůzkách u pražských soudů, kde byli největší velezrádcové mezi státními úředníky, v městském archivu pražském, kde

---

[4]) »Veliká bitva, zuřící ode dne 25. srpna, trvá. Situace našeho vojska jest příznivá. Počasí jest teplé a slunečné.«

byly rozmnožovány zprávy dohodové, nýbrž i v nesčetných, někdy znamenitých vtipech a anekdotách, jež kolovaly od úst k ústům a byly s velikým zájmem vypravovány — i ve Vídni, v drobnostech a maličkostech, (zprávy známého »Hlasatele«, které byly často jen fantasií!). které snad nebudou příštím pokolením ani srozumitelné bez vysvětlení, ale které byly příznačné pro náladu a smýšlení u nás. Byla v tom všem tenkrát značná bujnost; síla, kterou ukázalo Rusko, ji v nás vzbudila.[5])

Nálada, plná důvěry, že Německo nezvítězí a že naše národní věc bude válkou příznivě řešena, byla po celý rok 1914 i v prvních měsících r. 1915 celkem jednotná. Byli zajisté jednotlivci, kteří jí nesdíleli, ať již proto, že byli vůbec skeptičtí, či proto, že byli přesvědčeni o tuhosti státních organismů, které se dovedou velmi brániti katastrofě — byli to lidé čestní a vlastenečtí. Ti nerušili jednotné linie národní. Ale byli také jednotlivci, kteří ji od počátku války rušili. Národ a jeho dějepisectví nikdy, trvám, neodpustí dru. Šmeralovi a Antonínu Němci, vůdcům největší části českého národa, jakým duchem vedli »Právo lidu«. Dne 5. srpna 1914, kdy všechny ostatní české nezávislé listy významně mlčely o poměru českého národa k Rakousku, uznalo »Právo lidu« za nutné prohlásiti (patrně drem Šmeralem), že český národ »celou svojí mezinárodní situací je do budoucnosti odkázán na Rakousko . . ., že je v situaci člověka, který obývá prozatím těsné místnosti, ale v domě,

---

[5]) Vzpomínám na jeden takový moment: Když nám dne 29. října 1914 po nezdařené ofensivě Hindenburgově na Varšavu a Ivangorod, jež se skončila velkým ústupem až na německou hranici a ke Krakovu, hlásily generální štáby německé a rakousko-uherské, že se jejich vojskům podařilo »odpoutati se od nepřítele«, chodili lidé do uzenářských krámů kupovati si »odpoutání« (nářez).

který vyhovuje nejlépe jeho potřebám, a že jeho snaha nemůže tedy směřovat k tomu, aby dům zboural nebo se přestěhoval, nýbrž vyjednal pro sebe obytné podmínky příznivější.« A hned od počátku válečných operací křiklavě velebilo armádu německou i rakousko-uherskou dopisy svého zpravodaje E. Škatuly, napomínalo dělníky, aby co nejvíce pracovali v továrnách, aby vytrvali až do vítězství. Dne 15. prosince 1915 »odsoudilo s největší rozhodností a bezvýhradností« práci našich zahraničních bojovníků za svobodu, později je dokonce prohlásilo za »lháře bez odvahy, zodpovědnosti, soudnosti, bez úrovně, bez povahy, špatných pohnutek...« a zříkalo se profesora Masaryka. Kladenská »Svoboda« 23. října 1915 si pochvalovala, že bude teď Srbsko potrestáno, že tak ochotně krvácí a bojuje za zájmy Ruska, neboť mělo prý býti na straně Rakouska, které za ně tolikrát bojovalo! Tusarova »Rovnost« prohlásila dokonce za barbarství, chtít zničiti německý militarismus. Dr. Šmeral chodíval na pražskou policii ujišťovati loyalitou, přinášel tam doklady o věrném smýšlení strany a někdy počátkem října zavedl tam dra Soukupa a udali tam Mareše, který přinesl zprávu ze Švýcar od našich pracovníků. (Č. Stehlík, Česká sociální demokracie za války.)

Národ jistě také nebude vzpomínati dra Ed. Baštýře a jeho »Hlasu Národa«. Od počátku jsme cítili, že jest v cizích službách.

Národ jistě navždy odsoudí starostu svého hlavního města, dra Karla Groše: žádná vysvětlování nemohou omluviti Čecha, který gratuloval Vilému II. k vítězství nad znásilněnými Belgičany!

Národ myslící smýšlel z daleko největší části »velezrádně«. V té rakouské velezradě byla naše národní věrnost, v tom rakouském mravním zločinu byla naše

občanská ctnost a čest. Proti morálce vrchností, která měla poutati naši zdravou vůli k samostatnosti, vítězila v nás morálka revoluce, která jí dávala posvěcení. Jsouce mocensky ještě porobeni, mravně jsme se již osvobodili, cítili jsme se již jednou z válčících stran, cítili jsme se spojencem dohody. Věčný řád, kterým noví národové vstupují na jeviště dějin.

Na jaře r. 1915 se vojenská situace začala velmi měniti v neprospěch dohody. Její úspěchy r. 1914, způsobené hlavně překvapující pohotovostí Ruska a Srbska, byly znenáhla vyvažovány úspěchy německo-rakouskými, působenými jednak výhodou vnitřní linie při dokonale vybudované síti železniční, jednak znamenitou organisací válečného průmyslu, jednak i jednotností vedení. Počátkem května podaří se Mackensenovi mohutný průlom ruské fronty u Gorlice, který způsobí, že Rusko, postrádající zradou svého ministra vojenství, Suchomlinova, munice a děl i pušek, musí až do zimy ustupovati a vykliditi celé Polsko a značné části západního Ruska až téměř k Rize, Dvinsku a za Bialystok.

Italie, která v polovici května 1915 vstoupila do války, nemůže dosíci žádných úspěchů. Počátkem října podaří se Německu a Rakousku-Uhersku strhnouti do války Bulharsko a tak dochází k úplné katastrofě Srbska. Řetěz pohrom dohodových r. 1915 dovršen jest na konci listopadu porážkou anglického generála Townshenda u Ktesifonu v Mesopotamii a obležením jeho v Kut-el-Amaře.

Tyto vážné pohromy dohody způsobily v Čechách zjevné rozbití jednotné linie národní. Vláda Stürghova musila povolovati víc a více povšeněmečtělým kruhům vojenským, které daly 21. května 1915 zatknouti dra. Kramáře, aby v jeho osobě odsoudily k smrti pro velezradu a panslavismus český národ. Po dru. Kramářovi

přišla řada na ostatní velezrádce. Začalo se období persekuce, vojenských soudů, zotročování, vláda militarismu v celé jeho běsnosti. Rakouští politikové z »Práva Lidu« a z »Národních Listů« se tehdy osmělili k ofensivě proti jednotné frontě národní. Počítali s tím zastrašením národa. Chtěli v té kritické chvíli války, kdy důvěra mnohých vlastenců ve vítězství dohody byla otřesena událostmi na bojišti, převésti národ z fronty protirakouské do fronty protidohodové. V předvečer výročí bitvy bělohorské dne 7. listopadu 1915, když už bylo zřejmo, že Srbsko bude poraženo, konal klub českých poslanců sociálně-demokratických na radě říšské výroční plenární schůzi. O ní byla vydána zpráva: ».... Na podkladě referátů soudruhů Šmerala, Tusara a Tomáška provedena byla sice prozatím jen theoretická, avšak velmi podrobná orientační debata o tom, s jakými možnostmi nutno počítati ve chvíli, až vítězným skončením válečných operací našeho státu a zahájením mírového jednání vrátí se doba politické činnosti. V tomto ohledu uvažováno o věcné úpravě vzájemného poměru stran i národností tak, aby strany i národové přehnaným bojem se navzájem jen nevyvažovali a neparalysovali k všeobecné politické bezmocnosti, nýbrž, aby přes různost svých stanovisek a zájmů mohli býti základem určité výslední síly a tím politického pokroku. Za druhé v tomto ohledu uvažováno o tom, zda a za jakých podmínek strana naše, až při příchodu z války do poměrů normálních nastane období naprosté mimořádnosti, mohla by pomýšleti na vytváření se politického činitele, jenž by mohl býti v našem státě pokládán za oprávněného představitele vůle celého národa v těch otázkách všenárodní povahy, které v přechodu poválečném mohly by se v Rakousku státi zralými k řešení. Mohlo

by býti totiž značným ztížením tohoto řešení, kdyby nebylo předem připravené dohody v tom, kdo je kompetentním s příslušnými kruhy jednati.«

Tato zpráva, psaná drem. Šmeralem, byla předem smluvena s některými nesocialistickými poslanci českými, mezi nimiž vůdčí úlohu měli Švehla, dr. Fiedler, dr. Tobolka, který tehdy určoval směr »Národních Listů«, a dr. Mattuš. Nelze upříti, že byla sestavena účelně, tak jako vůbec inscenování té rakouské politické ofensivy v Čechách bylo promyšleno a obratně začato: strana sociálně-demokratická, která se v dřívějších dobách vždy stavěla dosti stranou národního úsilí a vlastenectví — při tom největší strana česká — najednou projevuje opravdovou starost o budoucnost národa, projevuje ochotu postaviti se do jedné řady s ostatními českými stranami a chce dokonce s nimi utvořiti společný výkonný orgán, který by zastupoval celý národ, až naň dolehne těžká doba přetvořování říše po vítězné válce! »Národní Listy«, »Venkov« a řada mladočeských krajinských listů uvítaly projev strany sociálně demokratické velmi sympaticky a vítaly zvláště, že strana sociálně-demokratická chce býti »spoluzodpovědnou složkou národního tělesa«. »Národní Listy« daly 10. listopadu 1915 v úvodním článku »Národní souručenství na pochodu« počaté akci i význačné jméno. Prohlásily při tom, že se beztoho už za smutných událostí l. 1913 a 1914 jevila sociální demokracie jako »zdravý a nadějný politický prvek protikladu proti politice radikální za každou cenu...« — Ta svornost, ta jednota v zlé době měla získati národ. A Vídeň měla býti smířena tím »vytvořením politického činitele, jenž by mohl býti v našem státě pokládán za oprávněného představitele vůle celého národa...«, to znamenalo: ti, kdo páchají velezradu, ať otevřeně za hranicemi, ať

skrytě doma, nejsou oprávnění představitelé vůle celého národa, to jsou nezodpovědné živly, ale my nyní utvoříme oficielního, oprávněného představitele vůle národní, ten bude, jak vidíte, loyální, ten počítá s Vaším vítězstvím, a což je hlavní: na toho se bude musit také nepřátelská cizina dohodová dívati jako na oficielního a oprávněného představitele národní vůle.

Dne 14. listopadu 1915 vyšel v Národních listech úvodník dra Františka Fiedlera »Přípravné úkoly české politiky«, který již naznačil tendenci a ukázal barvu »národního souručenství«. Stručný obsah článku byl: Zástupci německého národa v Rakousku se radili o nových směrnicích své politiky a o úpravě jazykové otázky a brzo potom vyšla kniha »Die Forderungen der Deutschen Österreichs zur Neuordnung nach dem Kriege«. Klub českých sociálně-demokratických poslanců uložil výkonnému výboru své strany, aby se staral o vytvoření všenárodního orgánu, který by byl oprávněným představitelem vůle národa v otázkách všenárodních, až nastane přechod z války do poměrů pravidelných. Jest nutno myšlenkově sjednotiti všechny české strany, »aby byla vybudována spolehlivá základna pro jednotné příští směry české politiky.« »Cíle nesmějí býti vytyčeny širší, než jaké za daných skutečných poměrů jsou dosažitelny.« Shoda mezi stranami jest možná o otázkách: ústavní v nejširším smyslu slova, národnostní a kulturní.

»Ale i v těchto otázkách bude lze k myšlenkové sjednocenosti dospěti jen tehdy, uvědomíme-li si plně, že dnešní národ český i dnešní stát rakouský jsou jinými veličinami, než jakými byly ještě před necelým půl stoletím... Dnešní společenský svazek státní vyrostl z chudého státu právního v zesílený, množstvím rozmanitých

nových úkolů obohacený stát kulturně-sociální; a tento zase, jak válka nás denně poučuje, přeměňuje se nám takřka před očima v mocný stát imperialistický, t. j. ve stát, který dospěl ku poznání svého imperia, své svrchované moci, uvědomil si plný obsah této moci a zasahuje v tomto uvědomění do všech poměrů, podrobuje státní regulaci vše, co může státním účelům jakkoli prospěti.. Vstupujeme-li dnes do státu vnitřně imperialistického, do státu uvědomujícího si své svrchované imperium, buďme také my si toho vědomi, že v tomto státu nebudeme moci provozovati politiku v starých formách, t. j. v roztříštěných, samostatně postupujících stranických skupinách. Vedle neobyčejně zvýšené státní moci musí býti postavena rovněž zvýšená politická síla národního celku. To bude možno jen politickým sjednocením národa ve všeobecně politických otázkách.« Ale program musí býti praktický, musí odpovídati dnešním poměrům, musí účtovati s danými skutečnostmi...

Z článku Fiedlerova bylo již viděti myšlenkové pozadí úsilí o národní souručenství. Fiedler, a ti, kdo s ním a s drem Šmeralem i drem Tobolkou akci vedli, sami jsouce zastrašeni pohromami dohody, byli přesvědčeni, že válka jest již rozhodnuta, že v ní zvítězí Německo a Rakousko a že se Rakousko přeměňuje a přemění ve stát vnitřně imperialistický, t. j. ve stát, který bude národům prostě diktovati. Proto musíme — soudili — svoje cíle podle toho upraviti, aby nebyly »širší, než jaké za daných skutečných poměrů jsou dosažitelny...«, zkrátka musíme se státi skromnými.

I když se přeneseme dnes přes základní omyl onoho způsobu myšlení, přes omyl o rozhodnuté již válce, musíme se tázati, bylo-li, i v případu, že válka byla již rozhodnuta, opravdu politické napřed oznamovati a slibo-

vati nepříteli — vítězná Vídeň byla přece ještě troufalejším, »imperialističtějším« nepřítelem naším než Vídeň předválečná i podle Fiedlerova článku! — že uznáváme právo, které mu přineslo jeho vítězství, právo přitisknouti nás ještě více ke zdi, než nás tiskl dříve, a že tedy sami dobrovolně svoje cíle omezujeme? Dějiny národa polského po rozdělení Polsky učí, že v takovém případě národu zbývá vždy ještě jeden, přece účinnější a rozhodně čestnější, prostředek: revoluce, revoluce vedená hlavně propagací zahraniční, aby byly vzbuzeny pozornost a pak i zájem světa, jichž by bylo lze ve vhodném okamžiku použíti. A cosi takového bylo tehdy přesvědčením ostatního myslícího národa, cosi takového hořelo v jeho srdci, neboť ani tomu obratnému inscenování černožlutého pokusu nepodařilo se vzbuditi nějaký zájem, nebo nějaký i nejjednodušší projev souhlasu lidu. Národ myslící a cítící zůstal k tomu pokusu úplně ledový. Nemohl jej odmítnouti nahlas, ale jeho němé odmítnutí bylo výmluvnější než jakýkoliv projev. Byla v tom krásná hrdost, bylo v tom i něco heroického.

Ale politikové z Práva lidu a z Národních listů propagovali národní souručenství vytrvale dál ve všech předních denících. Dne 28. listopadu uveřejnily Národní listy úvodní článek dra Karla Baxy »Pro souručenství českých stran«, tvrdící dokonce, že úvahy dra Fiedlera a dra Mattuše a články předních našich listů »přijaty byly s tak radostným porozuměním, jako již dávno tomu nebylo v naší veřejnosti.« Dr. Baxa navrhoval, aby do souručenství byla přijata i šlechta. »Není pochyby, že postavení malých národů upraví válka železnou (Vilémovo oblíbené slovo!) rukou na dlouhou řadu let...« (bylo to právě po úplném rozdrcení armády srbské přesilou německo-rakousko-bulharskou na Kosově poli). — V témž čísle byl článek Václava Choce »Ke sblížení

stran«. Choc projevil ochotu strany k společné národní práci, ale odmítl odříci se starého dobrého programu národního. »Ten by se, i kdyby byl odkládán anebo zapírán, dostavil a ozval zase, jako se již kolikrát znova dostavil a znova ozval.« Bylo to mužné slovo, jediné, které bylo v té věci tenkráte veřejně vysloveno. Dne 8. prosince, vítal v N. L. souručenství Ladislav Čech článkem »Nové seřadění českých šiků.«

Po pádu Niše v listopadu 1915 stálo v Národních listech, že je to trest dějin na Srby. Dne 23. prosince 1915 přinesly »Národní listy« článek »V dosahu vítězných účinků«, kterým vstoupily již docela na linii »Práva Lidu«: »Každým novým krokem vítězných armád středoevropských velmocí, Rakouska-Uherska a Německa, šíří se zářivý okruh rostoucího vlivu jejich a klade pevné základy příštímu rozsáhlejšímu obvodu společných zájmů mimo posavadní hranice nerozlučitelného spojenectví, jak je opětně již označil německý kancléř Bethmann-Hollweg a jak s ním počítají nejen projevy našich předních politiků, v poslední době uveřejňované, ale i předáci maďarští...«

»Naše Doba« přinesla tři úvahy o Národním souručenství: nadšenou a rakouskou Hlaváčovu (byl vždycky Rakušan a byl zde jen důsledný) »Přípravné úvahy«, bezbarvou »Snahy soustřeďovací« dra Antonína Hajna a opatrnou »Organisování národa« univ. prof. dra Františka Drtiny.

V té době vydal také Rudolf Hotowetz svou brožuru »Rakouský státní problém«. Napsal ji v té době proto, že by »byl dříve nemohl uplatniti své názory, od běžných valně se lišící«: Dosud se ani jediná z těch mnohých cest, na kterých od šedesáti let chtěli vésti politiku této říše, neukázala správnou a schůdnou, a nezbývá proto, než hledati pro ni cesty docela nové.

Přeje si, aby naše říše byla velkým, mocným a jednotným útočištěm a ochráncem všech svých kulturně samostatných národů, kteří se v ní svorně spojili ke společné péči o své společné zájmy. Všichni národové musí tedy jednotnému státu ochotně dáti, což jeho jest, a za to obdržeti od státu záruku svobodného svého rozvoje národního. Musí býti: jednotnost všech státních funkcí za účelem ukojení hmotných zájmů občanstva a samostatnost národů, omezená potřebami jednotného státu, za účelem uspokojení jejich specificky národních duševních zájmů. Ve věcech hospodářských musí býti úplně jednotné zákonodárství a úplně jednotná správa. Proto má býti zřízen hospodářský parlament. Větší stát poskytuje mnohem větší osobní ochrany než malý. Proto má býti i jednotný ústřední parlament politický o dvou komorách. Komora dolní by se skládala ze zástupců národních rad (sněmů). Uspokojení duševních, specificky národních potřeb jednotlivých národů přenechalo by se jim samým s výhradou, že by stát stanovil míru svých požadavků pro školy základní a občanské a ponechal pak péči o další školy jakožto samostatnou věc každému národu na jeho vlastní náklad s případnou státní podporou finanční. Totéž by bylo směrodatné i pro vědu, umění a jiné instituce, v nichž se projevuje národní život. Zákonodárství a správa toho se týkající byla by zůstavena národním sněmům či radám. Každý státní úřad by měl jednati v zemských jazycích, aniž by všichni funkcionáři jeho (zvláště podřízenější) musili je znáti. — To jest hlavní obsah brožury Hotowtzovy, uveřejněné v době, kdy již naši dobrovolníci ve Francii a v Rusku bojovali za samostatnost národa: německý program národnostní autonomie!

Ačkoliv se ofensiva rakouských politiků z »Práva Lidu« a z »Národních Listů« u lidu setkala s ledovým

chladem, měla úspěch u politických stran. Na Nový rok 1916 oznámeno bylo v novinách, že se sešli dr. Mattuš, dr. Fiedler, dr. Baxa, dr. Drtina, Choc, Jos. E. Slavík, dr. Šámal[6]), dr. Tobolka a Vojna a že se shodli v tom, že se strany městské mají sestoupiti v jednu stranu městskou; že budou konati porady a výsledek že oznámí. Týž den vyslovil se pro souručenství i poslanec Lukavský v plzeňském »Českém Deníku«. K úplnému splynutí všech stran, jejichž zástupci vydali novoroční prohlášení, však přece nedošlo. Splynuly pouze strany staročeská, mladočeská a pokroková ve »stranu národní« a oznámily to 3. února 1916. Strana národně-sociální s nimi splynouti nechtěla, prohlásila, že zachová svou samostatnost, že však utvoří s novou »stranou národní« společný výkonný výbor pro řízení politiky říšské a zemské. Prohlášení to, oznámené v »Národních Listech« 14. února 1916, podepsali dr. Hübschmann, Hrouda, Rejmon, Auda, Sláma a Ferdinand Šťastný. Dne 21. března 1916 ustavil se skutečně společný výkonný výbor nové »strany národní« a přičleněné strany národně-sociální. Do předsednictva byli zvoleni: dr. Mattuš, dr. Fiedler, dr. Fořt, dr. Hübschmann, Maštálka, Rejmon a dr. Šámal. Předsednictvu bylo uloženo, aby urychlilo práce k vybudování souručenství.

Toto předsednictvo vypracovalo a přijalo nejnečestnější program národní v nové době. Byla to zrada celé naší minulosti, celého heroického boje za historické státní právo a za jazykovou rovnoprávnost; zrada toho, proč celý život pracovali a také trpěli Palacký, Havlí-

[6]) Dr. Šámal hrál ovšem od počátku úlohu jakéhosi Konrada Wallenroda. Byl úplným velezrádcem, u něho se soustřeďovalo opatřování prostředků peněžních, které se scházely od četných vlastenců z kruhů zámožných i méně zámožných. Na tomto poli působil vydatně Dr. Jaroslav Preis.

ček, Rieger, J. J. Clam-Martinic, Sladkovský, Julius Grégr — celá velká generace druhé polovice 19. století — i národ, jenž snášel dragonády a kollerovské persekuce!

Uvádím program ten doslova:

Základní zásady programové.

Společný výkonný výbor strany národní a přičleněné strany národně sociální, prováděje usnesení schůze ze dne 21. března 1916 o dalším organisování souručenství politických stran českých, usnesl se především ve smyslu dosavadních stanov všech politických stran českých o základních zásadách, jež mají býti jádrem stanov, takto:

1. Český národ spatřuje v dynastii před staletími na trůn povolané a v mocnářství pragmatickou sankcí nedílně upraveném základ a záštitu své vlastní existence a proto je pevně odhodlán státi při nich za všech okolností. Dějinným postupem stalo se mocnářství rakousko-uherské ve středu Evropy velmocí, jejímž přirozeným úkolem vždycky bylo uznáváno, aby bylo chranou četných národů v ní soustředěných i aby velmocenské postavení to zabezpečilo jí politickou nezávislost a hospodářskou samostatnost, jež hájiti jest interesem a úkolem všech.

2. Co do poměrů rakousko-uherských budeme v zájmu mocnářství jako celku proti všemu, čím by svazek dnešní mohl býti uvolněn neb územně či obsahově v neprospěch Rakouska změněn, pokud pak se týče poměrů hospodářských, usilovati chceme o to, aby poměry tyto mezi oběma státy upravovány byly na dobu co nejdelší.

3. Pokud Rakouska se týče, jde o to, aby spravováno bylo soustavou přísně ústavní, duchem osvěty a pokroku, rovným právem všech národů, zachováním, a pokud zkušenost k tomu

ukazuje, zvelebením autonomie historických zemí i komunálních svazů vyššího i nižšího řádu.

4. Co do kulturní stránky chceme o to snažiti se, aby veřejnou mocí bylý národu zachovány a podle skutečné potřeby opatřeny všechny instituce a zařízení, sloužící duševnímu rozvoji a zabezpečující všem vrstvám účast v osvětovém pokroku lidstva. Po stránce hospodářské a sociální dlužno hleděti k tomu, aby zájmům jednotlivých vrstev národa zabezpečena byla podpora veřejných mocí státních, zaručující volný rozvoj všech národních sil.

5. Svobody občanské, zabezpečené platnou ústavou, budou hájeny a o jich výklad i další vybudování usilováno v duchu pokroku.

6. Ve sporných otázkách česko-německých přijímá se stanovisko všemi českými stranami přijaté na počátku r. 1914.

7. V poměru k říši německé, se kterou spolek zajistil mír po 35 let a nyní ve válce se osvědčil, přejeme si další trvání jeho jako spolku obranného a ku zachování míru, v ohledu hospodářském pak upravení poměrů, vyhovující potřebám obou stran na základě smluv, po případě s úlevami rozvoj náš nepoškozujícími a smluvní hospodářské styky s jinými státy neztěžujícími. Celní jednotu s Německem pokládáme za vyloučenou jakožto škodnou průmyslovým zájmům našim.«

Výkonný výbor »Národní strany« a přičleněné národněsociální upravil pak tento návrh programu takto:

Zásadní politické vodítko.

Zásadním vodítkem pro politický postup stran v souručenství soustředěných má býti následující hledisko:

Český národ spatřuje v dynastii před staletími na trůn povolané a v mocnářství nedílně upraveném základ a záštitu

své národní existence. Jest proto, jakož vyjadřovaly všechny dosavadní jeho politické programy, odhodlán i příště v součinnosti s ostatními národy usilovati o to, aby hájeny byly velmocenské postavení, nezávislost i hospodářská samostatnost mocnářství. Jest přesvědčen, že takto bude mocnářství s to, plniti přirozený úkol, který na ně jako mocný, národnostně složitý útvar ve středu Evropy dějinným vývojem byl vznesen, aby skýtalo ochranu všem národům v něm soustředěným a zajišťovalo jim veřejnou mocí podmínky, potřebné k rozvoji národnostního života.

Vycházeje z tohoto stanoviska, pokládati bude český národ po skončené vítězné válce za svůj úkol říditi politický svůj postup směrem, aby státní svazek, způsobilý k pospolitým úkolům vhodnou, zřetelem k historickému vývoji a významu jednotlivých částí ovládanou úpravou spravován byl duchem všem rovnoprávným národům stejně měřícím, duchem osvěty a vymoženostií nové doby, duchem přejícím rozvoji samosprávného života, aby autonomní zřízení v historických zemích ve všech článcích bylo posilováno a náležitě vybudováno pro potřeby rozšířených moderních veřejných úkolů, samosprávnými institucemi obstarávaných.

Po stránce osvětové snažiti se bude národ, aby veřejnou mocí byly mu zachovány a podle skutečné potřeby opatřeny všechny instituce a zařízení, sloužící duševnímu rozvoji a zabezpečující všem vrstvám účast v osvětovém pokroku.

Po stránce hospodářské a sociální bude dlužno dbáti toho, aby zájmům jednotlivých vrstev národa zabezpečena byla podpora veřejných mocí ve státě, kterou zaručen by byl velký rozvoj všech národních sil.

To tedy měl býti oficielní program českého národa, kajícího se z velezrady let 1914 a 1915! Žádné státní právo, žádná rovnoprávnost jazyková, zato spíše pevné odhodlání vytrvati při dynastii za všech okolností,

trvání na dualismu a odhodlání býti proti všemu, »čím by svazek dnešní mohl býti uvolněn neb územně či obsahově v neprospěch Rakouska změněn,« přání, aby spolek rakousko-uhersko-německý byl zachován jako spolek obranný, poněvadž zajistil (!) mír 35 let a nyní za války se osvědčil! — Co budou o této žalostné nestatečnosti tehdejších vůdců většiny českých stran souditi příští pokolení? Co budou souditi o tom, že jen jediná, a to před válkou nejmenší strana česká, strana státoprávně-pokroková, nedala se nijak získati pro tuto ubohost?[7]) Ale obě ty otázky jsou podřízené proti jiné: Jak vysoko nad těmito lidmi, stále plnými strachu a opatrnictví, budou v dějinách té velké doby čníti postavy prostého redaktora Knotka, který se dal pro svoje přesvědčení národní zastřeliti, a těch desítek tisíců prostých českých vojáků-zajatců, kteří šli do legií a v nich na frontu, ač viděli, že jim mimo smrt v boji hrozí také smrt na šibenici, budou-li zajati! Když píši tyto řádky, nemohu potlačiti pohnutí vzpomínky, kterou mi vypravoval jeden důstojník italských legií. Byl pověřen úkolem získávati zajatce české v italských táborech pro české legie. V jednom táboře získal již všechny až na jednoho starého domobrance. Ten, když byl již sám, přišel k důstojníkovi: Bratře, mám pět dětí. Slibuješ mi, že se o ně postaráte, když padnu? A když mu důstojník slíbil a vše sepsal, vstoupil také do legií. C o b y s i a s i b y l i m y s l i l i t i t o l i d é, p r o s t í, a l e s t a t e č n í, t i t o s k u t e č n í v l a s t e n c i, k d y b y s e b y l i d o v ě d ě l i o j e d n á n í v ů d c ů p o l i-

---

[7]) Strana staročeská a strana lidová na Moravě usnesly se 26. března, že splynou a že zahájí jednání se stranami v Čechách o jednotnou politiku. Moravská strana křesťansko-sociální nebyla, tuším, zvána. Česká strana agrární jako venkovská byla nechána stranou.

tických stran v Praze? Čtěte Františka Langra »Železného vlka«, čtěte Gajdovy »Paměti«, čtěte dra Jiřího Čermáka »Věrnost za věrnost«, čtěte Josefa Logaje »Československé legie v Italii«, čtěte dra Šteidlera »Československé hnutí na Rusi«, čtěte »Deník plukovníka Švece«, čtěte vzpomínky o všech těch lidech českých, kteří své vlastenectví brali skutečně až do těch hrdel a statků a šli za ně smrti, i potupné smrti vstříc, — zdali nepocítíte hořkost a stud za tu nestatečnost těch, kdo se propagací národního programu v dobách bezpečných dovedli dostati v přízeň národa a v jeho čelo, ale v těžké chvíli zapřeli právě ty, kdo za ten program šli nasaditi život?

Předsednictvo a společný výkonný výbor nové »strany národní« a přičleněné strany národně-sociální cítily ubohost svých usnesení a proto těchto programů neuveřejnily, zachovaly je v tajnosti. Říkalo se, že autorem prvního programu byl Dr. Fiedler. Nezáleží na tom, kdo byl autorem, záleží na tom, kdo hlasovali, v těch jmenech je hanba národa. Strana sociálně-demokratická nebyla sice zastoupena v tomto společném výkonném výboru, ale stála na témž politickém a národním programu. To dokazuje článek dra Šmerala o problému střední Evropy v Právu lidu 13. února r. 1916. Cituji z něho: »... V této katastrofální bouři i velký jest příliš malým. Kdo však sám jest malým, může se zachrániti a na konec prosaditi jen ve spojení s velkým. Tak už dnes během válečných operací problém českého národa jest obsažen v problému Rakouska. Tak bude i po válce. Čím silnější, čím vítěznější, čím neodvislejší z války vyjde stát, tím lepší bude základ též pro náš český politický boj a vývoj. Není dnes možno určovati, jaké budou příští směrnice zahraniční politiky našeho státu. Tolik však jest jisto, že nebude českým národním

zájmem stavěti se proti tomu, co bude případně nutností zahraniční politiky státu...«

Politikové programu národního souručenství nenaleznou asi nikdy omluvy před soudem národa.

Důvod, který snad budou uváděti na svou obranu — dosud ani jeden z nich se nepokusil hájiti — že totiž dohoda až do té doby, do začátku r. 1916, nijakým způsobem neprojevila ochoty dáti do svého válečného programu naše osvobození a že tedy bylo nutno držeti se Rakouska, nemůže obstáti. Němci a Maďaři vedli skutečně také válku proti Slovanům a podle slov Viléma II. na Konopišti r. 1914 pronesených a bezpečně dochovaných bývalým archivářem roudnickým drem Chaloupeckým měla býti naše česká otázka rozhodnuta »ohněm a mečem«. Příklad Srbska ukázal, že proti Slovanům vedli válku téměř vyhlazovací. Kdyby bylo Německo a Maďarsko vyhrálo, nebylo by nás před velkým útiskem zachránilo nic, žádné zrazování minulosti, žádná loyalita místopředsedů a funkcionářů některých stran, když předsedové dvou velkých stran byli ve vězení pro velezradu. To jsme cítili. Německá a maďarská panovačnost byla by na nás dolehla beze vší sentimentality a bez milosrdenství a možná že i s posměchem, jak ukázalo přijetí Tobolkova sborníku »Das böhmische Volk«[8]), loyálního v onom smyslu. V očích Ma-

---

[8]) Do sborníku přispěli mimo Dra. Tobolku, který psal o Palackém: Dr. Antonín Boháč, Dr. B. Brauner, Dr. B. Bydžovský, Dr. K. Franzl, Dr. Jos. Hanuš, Dr. J. Horák, Dr. J. Jakubec, Dr. V. Joachim, Dr. F. Kadeřávek, Dr. K. Kádner, Dr. J. Krčmář, F. V. Krejčí, Dr. A. Matějček, Dr. J. Matiegka, Dr. B. Němec, Dr. J. V. Novák, Dr. V. Novotný, Dr. Jul. Stoklasa, Dr. A. Šilhan, Dr. E. Votoček a Dr. F. Záviška. Nemůže býti pochybnosti, že daleko největší část těchto spolupracovníků přispěla s dobrým úmyslem. Článek Tobolkův a některé

ďarů, Všeněmců a Němců nacionálních i křesťansko-sociálních, kteří dohromady přece jen určovali směr německé politice, byli jsme národ velezrádců — s jejich stanoviska právem — a sebe loyálnější tváření se několika předáků politických stran nemohlo jim zakrýti skutečné a přirozené smýšlení většiny národa, zejména skutečnosti přebíhání českých vojáků k »nepříteli«, boje České Družiny, české setniny v cizinecké legii a českých dobrovolců v srbské divisi v Dobrudži. Společný program německo-nacionálního svazu a křesťanských sociálů, vypracovaný právě tehdy, žádal německé prvenství a vedení ve státě, zavedení obcovací řeči německé, těsné společenství s Německem a dokonce i vybudování zemské samosprávy -- protože předpokládal, že bude všude německá.[9]) Vláda začala plniti tento program hned, ač vítězství německo-rakousko-uherské nebylo nijak ještě zajištěno. Dne 24. listopadu 1915 byla rozpuštěna Česká Obec Sokolská. Dne 6. prosince 1915 začal se proces dra Kramáře před vojenským soudem ve Vídni. Brzy potom začaly se ve Vídni soukromě i tiskem šířiti zprávy, že ještě za války dojde k řešení důležitých otázek vnitřních, a to oktroyem. Naznačovalo se, že to má býti krajské zřízení podle přání německého a státní němčina.

V lednu 1916 místodržitel hr. Coudenhove i ministerstvo vojenství nařizovali přísně zaváděti německou služební a úřední řeč a užívati jí. Dne 24. března 1916 policie dodala večerníku »Večeru« první článek úřední »V cizích službách« proti profesoru Masarykovi, poslanci

---

jiné však dokazovaly, že naše národní kultura jest vlastně v hlavních rysech německá a jen ve vedlejších česká.

[9]) Ale poslanec prof. Dr. Bruno Kafka vystoupil proti tomuto bodu programu v březnu 1916 v Neue Freie Presse.

Dürichovi, Kupkovi, Čermákovi a Fischerovi.[10]) Dne 3. června byl vynesen rozsudek smrti proti dru Kramářovi a soudruhům.[11]) V létě 1916 byla odstraněna deska se jmény popravených 21. června 1621 se zdi staroměstské radnice a z dlažby před ní bylo odstraněno vyznačení popraviště. Koncem roku 1916 přišla zpráva o Kohnově odkazu na české kulturní účely Moravy (akademie věd). Vláda v té věci hned zaujala stanovisko nám nepřátelské, nehledíc na zákon. Na Sylvestra 1916 byla zrušena i kancelář českého krajanského ministerstva ve Vídni. V lednu 1917 byly zakázány Denisovy »Čechy po Bílé hoře«.

Druhým důvodem, který by byl možný, že totiž jako dohoda počítali s odtržením Rakouska-Uherska od Německa, nemohou se politikové programu národního souručenství vůbec hájiti. Z programu národního souručenství je zřejmé, že s tím nepočítali. Tam dokonce vyslovili požadavek zachovati spolek německo-rakousko-uherský, který »se nyní ve válce osvědčil«. Také Jaroslav Goll, který ve své řeči na sjezdu zástupců českých okresů a obcí v království českém 3. prosince 1915 dosti důrazně vyslovil požadavek, aby obě říše zachovaly svou samostatnost, počítal s trvalým spolkem rakousko-uhersko-německým.

---

[10]) Není nápadné, že vznik loyálního programu národního souručenství (»tvoření politického činitele«, který by byl »oprávněným představitelem vůle celého národa«) a policejní článek »V cizích službách« jsou v časové souvislosti?

[11]) Vincenc Červinka vypravuje v publikaci »Dr. Karel Kramář«, jak dr. Kramář v rozhovoru s drem Peutlschmidem, svým soudcem, asi tři dny po vynesení rozsudku smrti, odpověděl na jedovatou větu, že až bude Kramář předsedou ministerstva, on bude musit do pense: »Ó, nemějte strachu! Toho se nedočkáte. Já už do vídeňského parlamentu nevstoupím. Ty věci dopadnou jinak.«

Pro politiky, kteří přijali program národního souručenství, není slušné omluvy. Nejednali z jasné politické rozvahy, nýbrž z malověrnosti, malodušnosti a z nestatečnosti.

To dokazuje i okolnost, že, jakmile se situace na bojišti začala vyvíjeti zase pro dohodu příznivěji, ztichlo souručenství. Na jaře 1916 Rusové dobývají Erzerunu a Trapezuntu, Němcům se nedaří útok na Verdun, v červnu proráží Brusilov rakouskou frontu u Lucku a dobývá znovu Černovic, v červenci zahajuje Francie s Anglií mohutnou ofensivu na Sommě, Cadorna dobývá Gorice a v srpnu strhuje dohoda do války i Rumunsko. Celou tu dobu národní souručenství jako by neexistovalo. Také ve Vídni se přestalo mluviti o oktroji a po ustavení ministerstva Körberova[12]) začalo se mluviti již o ústavním řešení oněch vnitřních otázek. Teprve když ofensivy francouzsko-anglická a italská nemají vážnějších úspěchů, když Rumunsko, od dohody opuštěné, upadá v poloviční katastrofu, když Německo a Rakousko-Uhersko 4. listopadu 1916 ohlašují utvoření dědičného, ústavního polského království — zahajuje národní souručenství zase rakouskou ofensivu v českém národě. Dne 19. listopadu 1916 ustavují se Český svaz (poslanecký) a Národní výbor. Poslanci Kalina a Prunar do Českého svazu nevstupují.

Konečně tu tedy byl »politický činitel, jenž by mohl býti v našem státě pokládán za oprávněného představitele vůle celého národa!«

---

[12]) Dne 21. října 1916 zastřelil Bedřich Adler ministerského předsedu hr. Stürgkha. Hned se to — a správně — chápalo jako revoluční protest proti rakouskému absolutismu vojenskému. Není vyloučeno, že i to mělo svůj vliv na utvoření N. V., instituce protirevoluční.

Konečně tu byl politický orgán, který měl desavouovati vůdce našeho odboje Masaryka a ostatní naše lidi, kteří za hranicemi za naše osvobození politicky pracovali, ale hlavně ty naše lidi, kteří tam v řadách dohodových vojsk, v cizinecké legii ve Francii, v české družině v Rusku a srbské divisi v Dobrudži, za naše osvobození v prostém, ale ryzím mravním zanícení buď již skutečně bojovali, buď se v tisících hlásili ze zajateckých táborů ruských dobrovolně do pole žádajíce, aby byla utvořena samostatná československá divise.

Tak jsme tomu hned správně všichni rozuměli. Od 8. listopadu 1915 jsme věděli, že dru. Šmeralovi a ostatním rakouským politikům z »Práva lidu« a tehdejších »Národních listů« jde o to.

Celý rok od 8. listopadu 1915 do 19. listopadu 1916 bylo jednání osob vedoucích české politické strany pozorováno všude, kde bila česká srdce, s rozechvělým napětím a s rostoucí nedůvěrou. Snad ve všech městech českých utvořily se již stálé kroužky, které horečně sledovaly vývoj vojenských událostí, které dychtivě sbíraly všechny známky svědčící, že dohoda povede boj až do úplného vítězství, které věřily, že válka dopadne pro nás příznivě a které s pevnou oddaností spoléhaly na naše vojáky a diplomaty za hranicemi. Věřily, že poměry pracují pro nás. Zvláště v Praze bylo takových kroužků několik. Ve všech těch kroužcích se za ten rok zakořenila hluboká nedůvěra k vedoucím tehdy poslancům: svírala všechny těžká starost, »šly na nás úzkosti«, aby, až dojde k vážnému momentu, náš zahraniční zápas za osvobození nekompromitovali nějakým opačným prohlášením nebo činem. Jediným

přáním bylo, aby nedělali vůbec nic. Báli jsme se jejich nestatečnosti. Utvoření Svazu a Národního výboru působilo jako rána. Hned bylo vycítěno, že to nebezpečí jest bezprostřední.

Čím nestatečnější byli čeští poslanci, tím oddanější apoštoly nalézala idea osvobození v řadách českých spisovatelů a mladších publicistů, umělců, i lidí praktických povolání. Jako v časech předbřeznových staly se znenáhla literatura a umění zase hlavní obrannou i výbojnou zbraní národa utištěného. Machar, Bezruč a Dyk byli v žaláři, ale žalář nebyl dosti veliký, aby mohl pojmouti všechny velezrádce mezi českými spisovateli. První byl z nich Alois Jirásek. Na toho si přece ani vojenské soudy netroufaly. Tento veliký spisovatel národní stal se za války příkladem nebojácnosti. V jeho osobě, v jeho díle i v jeho chování se za války byla ztělesněna tradice národa, smysl národní minulosti dávné i poslední, smysl národního úsilí o vlastní stát a národní hrdost deklarantů. Jeho »Temno«, dopsané právě před válkou, bylo námi čteno bez oddechu a symbol jeho ztužoval náš vzdor. Jeho »Husitský král«, censurou zastavený ve feuilletonu »Národní politiky«, připomínal národu, očekávajícímu obnovení samostatnosti, že míval svého krále. Jeho romány staly se lidovými čítankami ve vlasti a »nejdražší četbou« našim vojákům v cizině, jak říká generál Gajda ve svých »Pamětech«. A mohlo něco šťastněji zvyšovati smysl pro národní tradici a svébytnost než jeho divadelní hry? Přijali jsme jako cosi samozřejmého ve válečném Rakousku, ba naplnilo nás jistým zadostiučiněním, když 15. prosince 1916 zemská školní rada vyloučila ze žákovských knihoven »Temno« a, »vyjde-li knižně, román téhož spisovatele „Husitský král"«, a když nařídila, aby romány jeho byly znovu »pečlivě přehléd-

nuty, nejeví-li se v nich nemírné pěstění kultu Husova a oslavování doby husitské jako nejslavnější periody dějin českého národa.« Avšak nejkrásnější byla jeho osobní statečnost od počátku války, jeho nebojácnost, která r. 1917 prokázala národu velikou službu, o níž psáti jest nejmilejším úkolem této práce. Kdyby jediný z vůdčích politiků, kteří byli na svobodě, byl projevil Jiráskovu neohroženost, byl by se nepochybně stal vůdcem národa.

V jedné frontě s Aloisem Jiráskem stál výkvět českých beletristů. Co vybílených míst v Jiřinově Sborníku českých spisovatelů z r. 1915—1916 bude navždy svědčiti o jejich věrnosti k národní tradici! Jak žíravě protirakousky působily Dykovy feuilletony o Kozulinovi v Lidových novinách! Jak nás uchvacovaly verše Sovovy, Dykovy, Křičkovy, Tomanovy, jak mocně na nás působil Theerův Faëthon, tento vlastní symbol velkého odboje národního!

V téže řadě bojovné byli i Arnošt Procházka se svou Moderní revuí, celý kruh Lumíru, Otakar Fischer, Stanislav Lom a Richard Weiner. A jak mocně působila činohra Národního divadla, směle vedená Jaroslavem Kvapilem! I Musa lehká, kabaretní, vykonala svou národní povinnost. Kdo by s radostí nevzpomněl písní i konferencí Hašlerových a letáků a písní Basových?

Jen výbor Umělecké besedy chtěl poskvrniti dobré jméno spolku vyloučením zatčeného Viktora Dyka z kandidátní listiny pro rok 1917. Hanbě té zabránil energickým vystoupením František Khol, maje pomoc v dru Gustavu Heidlerovi a dru Hanuši Jelínkovi. Tu smutnou úlohu ve výboru Umělecké besedy hráli vládní rada František Bílý, hudební kritik Dr. Antonín Šilhan a profesor Antonín Svojsík.

Ale také nezávislá věda česká stála na čestném místě »české fronty«. Již r. 1915 četli jsme skvělou stať Arne

Nováka Čtvero poselství Jana Amose Komenského a v ní citát proroctví, Komenským Kristu do úst vloženého, o zkáze muže, »kterýž nepokojil zemi a pohyboval královstvími«, jehož »potře a odejme jho jeho s šíje národů«. Po vánocích 1915 četli jsme krásnou, nezapomenutelnou úvahu Gamovu »Smetanova Vlast«, sálající nezvratnou víru ve vítězství národa: »Národ, který vydal ze sebe takového umělce a takové dílo, zahynouti nemůže. Vlast, toť pro mne zástavní a záruční list věčného života národního.« Dne 4. prosince r. 1916 poslouchali jsme v aule Karlovy university s napětím řeč profesora Pekaře o zemřelém císaři Františku Josefovi, řeč opravdu slavnostní a důrazně *českou*, a byli jsme povzneseni, když řečník, obrátiv se tváří a zrakem přímo k místodržiteli hr. Coudenhoveovi, hlasem zesíleným a tónem nesmlouvavým opakoval jemu, a jak jsme všichni vycítili, Vídni, Pešti a Berlínu, slova reskriptu mrtvého císaře z 12. září 1871: »*Majíce v paměti státoprávní postavení koruny české a jsouce sobě povědomi slávy a moci, kteréž tato koruna Nám a předkům našim propůjčila, mimo to jsouce pamětlivi neoblomné věrnosti, s kterou obyvatelstvo země české každé doby trůn náš podporovalo, uznáváme rádi práva tohoto království a jsme hotovi toto uznání přísahou naší korunovační obnoviti.*« Dne 2. a 3. ledna 1917, ještě za plného vojenského absolutismu, četli jsme v Národní Politice Pekařův feuilleton »Poznámky k uherské korunovaci«, první veřejné slovo české, pronesené na obranu českého národa a jeho programu státoprávního. Potom v únoru, březnu a dubnu řadu dalších jeho feuilletonů o poselství Wilsonově a o českém memorandu z 8. prosince 1870 proti zabrání Alsaska-Lotrinska

Německem, o podílu, kterým Čechové přispěli k vytvoření Rakouska. Tento feuilleton končil se prohlášením, že máme nárok, abychom byli občany prvního řádu zrovna tak jako Němci.

S jakou vřelostí a s jakým uměním slova i formy interpretoval František Žákavec českost díla Alšova! Nemůže zde býti nevzpomenuto hrdé, krásně české předmluvy profesora Syllaby k jeho životnímu dílu, přednášek jeho a profesora Mareše na lékařské fakultě, cyklu výborných přednášek Klubu za starou Prahu o Praze, zvláště však přednášky Václava Vojtíška »Praha v dějinách národních,« nesmí býti zapomenuto na stati a dílo Kamila Krofty o Gindelym, založení »Naší řeči«, z jejíhož názvu už vyzařovala láska zakladatelů k největšímu pokladu národnímu. Sluší zmíniti se o »Královské pověsti« a o druhém svazu Jiříka Poděbradského od Rudolfa Urbánka i o studiích Jaroslava Werstadta o našem dějepisectví. Vedlo by daleko, kdybych měl vzpomínati i na všechny vřele míněné, ale drobné činy, jimiž byla sílena národní vůle všude po venkově a jež ucházely pozornosti myslí, příliš rozptylovaných prudkostí rozmachů zápasícího světa. Ale jest povinností naší, stejně zřejmou jako povznášející, skloniti se před tichým, ale žárným, nezotročitelným vlastenectvím statisíců, jejichž jména se nikdy nevynoří z moře času, ale bez nichž by krása i pathos veršů básníků i neohroženost vědců byly musily vyzníti naprázdno.

Po ustavení se Českého svazu a Národního výboru byl v revoluční Praze pocit, že se musí něco státi, aby byli zakřiknuti ti, kdo chtěli pod záminkou formální oprávněnosti Svazu a Výboru paralysovati náš zahraniční odboj proti Rakousku-Uhersku a Německu, že za národ velikou převahou revoluční musí býti promluveno slovo

osvobozující. Pocit byl příliš všeobecný, tíha obavy příliš doléhající, aby nebylo došlo k činu.

Podnět dal Jaroslav Kvapil. Patřil také trochu k »nábřeží«.[13]) Nechodil tam ovšem denně. On také již v »nábřeží«, tuším, mluvil s námi koncem r. 1916 o tom, že jest nutno něco učiniti. Bylo to sice již za vlády Karlovy, ale tuhý policejní militaristicko-absolutický režim trval ještě beze změny — změna se opatrně ohlašovala povolováním censury teprve po ruské revoluci na jaře r. 1917.

Dne 30. prosince sešli se Jaroslav Kvapil a Dr. Gustav Heidler náhodou ve vlaku k Plzni. Mluvili brzo o poměrech v Čechách. Hned se shodli o názoru Heidlerovu, že je nutno učiniti něco, aby se cizině dostalo správného poznání o našem národním stanovisku ve válce a aby se tak napřed znemožnily rakouské projevy Svazu a Národního výboru, jež byly ve vzduchu a jež mohly velmi nebezpečně ohroziti osvobozovací zápas našich vojáků a politiků za hranicemi. Jaroslav Kvapil navrhl, aby přední zástupci národní společnosti učinili nějaký rozhodný projev proti způsobu, jak určití poslanci sami ze sebe utvořili Národní výbor a chtěli si přisvojiti právo mluviti jménem národa. V projevu mělo by býti zvláště zdůrazněno, že se složení Národního výboru neshoduje s vůlí národa. Dr. Gustav Heidler s tímto návrhem souhlasil a smluvili se, že to po návratu do Prahy provedou.

---

[13]) Pravidelné procházky na nábřeží bývaly někdy velmi živé. Denně přicházelo tam 10—15 účastníků, ale někdy tam chodilo několik skupin velmi četných. Mluvilo se vždy upřímně, nebylo obav jednoho před druhým. V tom bylo kouzlo procházek. Asi od roku 1916 chodívali na nábřeží, ale ovšem nikterak k nám nepatřili, úředníci státní policie Dr. Klíma a Dr. Slavíček. Jistě věděli, o čem se bavíme, nebylo lze to nevidět. Přes to jsme nikdy neměli potíží se strany policie. Zakrátko jsme si na sebe zvykli a dobře jsme se snášeli.

Když se vrátili do Prahy, přišel některý den po Novém roce 1917 Jaroslav Kvapil na nábřeží a tam jsme se smluvili, že se sejdeme v Národním divadle. Na schůzi v zasedací síni Národního divadla, která se konala 5. či 7. ledna 1917 a jíž se zúčastnili Kvapil, Dr. B. Štěpánek, inž. Záruba-Pfeffermann, Gustav Heidler, Jan Heidler, jsme se rozhodli, že vypracujeme projev nedůvěry poslancům a že požádáme šest nejstarších spisovatelů, aby jménem literárního světa projev ten odevzdali předsedovi Národního výboru. dru Mattušovi. Byl jsem pověřen sepsáním projevu. Na druhé schůzce 20. ledna 1917 s malými změnami přijato navržené mnou prohlášení.[14]) Shodli jsme se dále na tom, že Kvapil požádá Aloise Jiráska, Ignáta Herrmanna, Antala Staška, Jana Liera, Josefa Thomayera a K. V. Raise, aby projev, podepsaný českými spisovateli, odevzdali Národnímu výboru.

(Viz přílohu I.)

Alois Jirásek podepsal hned, podepsali také Jan Lier a Adolf Heyduk. Ostatní podpisy se nesešly, protože se zatím skutečně stalo to, čeho jsme se celý rok obávali: Český svaz zkompromitoval náš zahraniční odboj.

Císař Karel, hned jak nastoupil, projevil 22. listopadu 1916 úmysl skončiti válku mírem co nejdříve. Proto prohlásily ústřední mocnosti 12. prosince 1916 svou ochotu k míru. Wilson a za ním neutrální státy některé vyzvali válčící mocnosti, aby oznámily svoje válečné cíle. Německo a Rakousko v odpověď Wilsonovi navrhly 26. prosince, aby válčící státy hned vyslaly své zástupce do některé neutrální země. Dne 30. prosince

---

[14]) Kvapil v dorozumění s Jiráskem prohlášení ještě trochu upravil. Původní text byl adresován dru Mattušovi, Kvapil jej adresoval předsednictvům Národního výboru a českých stran politických. Některé odstavce zkrátil, některé poněkud předělal.

odpověděly velmoci dohodové Německu a Rakousku, že nebude míru, dokud nebude zajištěno odčinění porušených svobod a práv. A dne 8. ledna 1917 oznámily Wilsonovi svoje mírové podmínky, v nichž jeden odstavec zněl: »osvobození Italů, Slovanů, Rumunů, Čechů a Slovinců z cizího panství.«[15])

Byl to rozhodný úspěch naší zahraniční akce osvobozovací. Naše otázka stala se tím oficielně otázkou mezinárodní a při mírovém jednání nebylo již od té chvíle dobře lze přejíti přes nás k dennímu pořádku. Ve formulaci nebyla sice ještě nikterak vytčena míra naší samostatnosti, ale formulace dostatečně naznačovala, že v programu a proto v zájmu dohody jest, aby naše budoucí postavení bylo významnější, než bylo před válkou.

Tak jsme onomu odstavci noty rozuměli, když jsme se o ní dověděli — rakousko-uherská vláda nám ovšem onen odstavec zatajila. Rozuměli jsme správně. To jest potvrzeno v knize svaka císaře Karla prince Sixta z Parmy: Již 23. listopadu 1916 sdělil princi, pověřenému Karlem pokusit se o jednání o zvláštní mír, Jules Cambon, generální sekretář ministerstva zahraničních věcí v Paříži, někdejší vyslanec v Berlíně, že by chtěli »opposer les Tchèques aux Hongrois«, tedy: v monarchii dáti Čechům postavení takové, jako měli Maďaři.

Dohoda tehdy ještě stále chtěla zachovati Rakousko-Uhersko za cenu, že se jí podaří odtrhnouti je od Německa. Ovšem Rakousko-Uhersko mohlo býti trvale odtrženo od Německa jen v tom případě, kdyby jeho Slované dostali takové postavení, aby mohli vyvažovati

---

[15]) Nemám po ruce francouzského textu, takže nemohu zjistiti, odpovídá-li v překladu slovo »Slovanů« francouzskému výrazu.

Němce a Maďary. Úvaha tato byla naivní a svědčí o veliké neznalosti poměrů, ale vedoucí státníci francouzští tak opravdu myslili, jak jest nepochybně zřejmo z knihy Sixtovy.

Národní instinkt radil nám tenkráte neučiniti nic rakušáckého. Proto byli jsme krajně pobouřeni, když jsme četli v novinách zprávy: »Předsednictvo českého svazu a dohodová nota. K. k. Z Vídně, 23. ledna. Předsednictvo Českého svazu podrobilo na dvoudenní konferenci dohodovou notu presidentu Wilsonovi zevrubné poradě. O zamítavém stanovisku Svazu k této notě budou uvědoměni ministr věcí zahraničních hr. Czernin a ministerský předseda hr. Clam-Martinic, při čemž zároveň budou oznámeny podrobnější důvody dalších kroků. Na poradě byli členové předsednictva Dr. Hruban, Dr. Hübschmann, Maštálka, Staněk, Dr. Stránský, Dr. Šmeral, Tusar a Udržal.« — »Projev Českého svazu. K. k. Z Vídně, 31. ledna. Ministr zahraničních věcí obdržel od předsednictva Českého svazu dopis, jenž zní takto: Vaše Excellence! Vzhledem na odpověď států čtyřdohody presidentu Spojených států severoamerických Wilsonovi, ve které státy válčící s mocnářstvím naším uvedly mimo jiné také »osvobození Čechů od cizího panství« jako jeden z cílů, k nimž chtěji mocí zbraní dospěti, presidium Českého svazu odmítá tuto insinuaci, která spočívá na předpokladech úplně nesprávných, a rozhodně prohlašuje, že národ český jako vždycky v minulosti, tak také v přítomnosti i v době příští jen pod žezlem habsburským vidí svou budoucnost a podmínky svého vývoje. Ve Vídni dne 31. ledna 1917. Fr. Staněk, Dr. B. Šmeral, Maštálka.«

Tedy »insinuace«! A »i vdobě příští jen pod žezlem habsburským«! Představte si, že tyto dva projevy, zvláště druhý, který tklivě připomíná proslulé loyální úlohy

sekundánské, budou pro věčné časy představovati oficielní politiku českou za militaristického absolutismu — tyto dva projevy veřejné a pak onen tajný nový »národní« program Národního výboru, nic jiného, neboť to bylo vše, co učinila. Kdyby tak náš osud byl závisel jen na těchto lidech, kdyby jej tak byli dělali jen oni! Cítili jsme rozhořčení.

Udělali-li Staněk, Dr. Šmeral a Maštálka ty dva projevy dobrovolně, bez donucení, byl to především trapný nedostatek charakteru. Jestliže je učinili na přání hr. Czernina, byl to především ubohý nedostatek logiky a rozumu. Nenutil-li jich hr. Czernin, měli mlčeti. Nutil-li je, byla jediná odpověď: Dohoda prohlašuje, že chce, aby se nám po válce vedlo lépe než dříve. Žádáte Vy, abychom prohlásili, že nechceme, aby se nám po válce vedlo lépe? Dohoda nám slibuje osvobození od cizího panství. Můžete nám to slíbiti Vy? —

Tento nestatečný, maloduchý čin oficielního politického vedení patrně nejvíce zavinil, že akce s projevem nejstarších českých spisovatelů ztroskotala. Kvapil, který od oné druhé schůzky v Národním divadle 20. ledna celé jednání vedl již sám, nedostal dalších podpisů a akce na ten čas zanechal.

Nemohu nevzpomenouti zde krásné statečnosti Otakara Theera. Bylo to po čtené zkoušce na Faëthonta. Před Otakarem Fischerem naléhal na Kvapila, aby projev měl ráz vysloveně velezrádný, aby musilo dojíti k persekuci českých spisovatelů, protože jen tak posílíme vydatně akci našich zahraničních bojovníků a zjednáme si pozornost a sympatie dohodové ciziny. Myslím, že mu tanul na mysli jakýsi faëthonský čin národní: »K Diovi doletím. S trůnu, jako s mlatů prach, setru jej... Lidstva i země okovy — rozbiji!«

Dne 8. března vyšlo první dvojčíslo »Národa«. Sku-

pina publicistů a spisovatelů národní strany svobodomyslné, nespokojená s Tobolkovým vedením Národních listů i politiky strany, odhodlala se vystoupiti s vlastním časopisem, a pokud to za plného ještě vojenského absolutismu bylo možno, s programem českého odboje. Organisátorem této skupiny byl František Sís. Poněvadž nebylo naděje, že by úřady povolily založení nového časopisu, obnovila skupina živnostenský časopis »Národ«. První dvojčíslo musilo býti pro nezměněné ještě poměry censurní psáno velmi opatrně, ale vzadu v oddíle »Politika« byla pod názvem »Nelze mlčeti!« projevena jasně nedůvěra k poslancům. ». . . opominuli nejvyšší a nejdůležitější: prohlásiti základní práva národní. Čeští poslanci, nejsouce osobami soukromými, nýbrž volenými zástupci národa velkého a důležitého mezi ostatními národy ve státě, musejí státi vzpřímeni a hleděti v stranu, kde jsou zájmy národa, musejí uměti nalézti pravé slovo, vyjadřující vůli národa, musejí celou silou povahy a politické svědomitosti jíti až ke kořenům a ukázati na to, co celému národu bylo a jest společným programem a co — dodáváme s důrazem — jest schopno býti zdravým zdrojem pro život další. Jsou chvíle, kdy není dovoleno mlčeti, a jsou věci, o kterých nelze mlčeti. Nelze mlčeti o základních právech, nelze mlčeti o velkých požadavcích a potřebách. Buďme sebevědomi jako národ!«[16])

Za pět dní po vydání prvního čísla, 13. března, byl »Národ« zastaven a mohl býti obnoven teprve po vý-

---

[16]) Do prvního dvojčísla Národa přispěli podepsanými články: Dr. B. Franta, Dr. Václav Schuster, Dr. J. Metelka, Alois Jirásek, Růžena Jesenská, Otakar Theer, Dr. J. Matys, Leopold Weigner, J. Kamelský, Dr. Ludvík Hammer, F. V. Moravec, Arne Novák, Otakar Fischer, Marie Štechová, A. Štefánek, Karel Hoch, Karel Čapek.

buchu revoluce v Rusku, kdy i v Rakousku tlak policejní začal polevovati. Národní listy Tobolkovy nepřinesly zprávy o prvním čísle Národa. Teprve, když po zastavení začal znovu vycházeti, přinesly zprávu — nevlídnou.

Dne 11. března vypukla revoluce v Rusku. Celý měsíc byli jsme v náladě vážné. Až do té doby jsme všichni snad počítali mnoho s Ruskem, s jeho silou, vlastně se zdroji jeho sil. Přes dva roky poutala veliké síly rakousko-uherské a německé a r. 1916 na jaře se zdálo, že jeho vojenská pohotovost jest zase dobrá. Překvapilo nás sice brzké zastavení Brusilovovy ofensivy, jež nám bylo nevysvětlitelné, ale s katastrofou jsme rozhodně nepočítali. Nyní se začínala. Byly to chvíle velikého napětí. Ale za měsíc bylo již zase dobře, za měsíc byla naše důvěra ve šťastný pro nás konec války pevnější než kdykoliv předtím. Amerika, když Německo nechtělo upustiti od neomezené ponorkové války, vyhlášené k 1. únoru r. 1917, vypověděla Německu válku 4. dubna 1917. Cenili jsme tu událost hned správně, velmi jsme cenili říši se 100 miliony obyvatelů, válkou ještě nezdemoralisovaných, s obrovským bohatstvím přírodním i s obrovským průmyslem. Mělo to pro naše dohady tentýž význam, jako r. 1914 vstoupení Anglie do války.[17])

Revoluce v Rusku učinila konec militaristickému absolutismu v Rakousku. Hned ještě v březnu r. 1917 přišly z Vídně zprávy, že bude zase svolána rakouská říšská rada. Německo i Rakousko-Uhersko lákaly Rusko k zvláštnímu míru. Kancléř Bethmann-Hollweg prohlásil v říšském sněmu německém 29. března, že si Němci nežádají

---

[17]) Vypravuji to podle vzpomínek, které jsem ještě kontroloval u účastníků nábřežních debat.

nic jiného, než aby mohli s ruským národem brzy zase žíti v míru čestném pro obě strany. Druhého dne oznámil hr. Czernin redaktoru Fremdenblattu, že činí návrh, aby byla svolána mírová konference. Ve svém projevu také lákal Rusko. Dne 14. dubna 1917 rozeslala vídeňská korespondenční kancelář telegram, že vláda rakouská zvěděla o prohlášení zatímní ruské vlády z 11. dubna. Vyrozuměla prý z něho, že Rusko nechce ani ovládnouti jiné národy, ani odníti jim jejich národní dědictví, ani si přivlastniti cizí území, ale že chce trvalý mír na základě práva národů, určovati si svůj vlastní osud. Ten cíl se prý kryje s cílem, jejž c. a k. rakousko-uherský ministr věcí zahraničních 31. března označil za cíl rakousko-uherské monarchie. Příštího dne, 15. dubna, císař Karel sám prohlašuje ochotu ústředních mocností k míru s Ruskem. Tato mírová ofensiva německo-rakousko-uherská proti Rusku byla provázena — najednou — velikými mírovými manifestacemi rakouské a české oficielní sociální demokracie!

Ruská revoluce způsobila v Rakousku mocný vnitřní otřes. Ten se nejevil ani tak silně u nás v Čechách a na Moravě, jako v Haliči. Dne 4. dubna 1917 Malorusové žádali za demokratickou změnu ústavy. Poláci byli ruskou revolucí uvedeni z rovnováhy. Živly germanofilské, které po celou válku udávaly směr polské politice, pozbyly vlivu. Nacionalism zvítězil nad oportunismem. Parlamentární komise Polského kola, pověřená úkolem vypracovati návrh na úpravu státoprávního poměru Haliče k ostatním zemím rakouským ve smyslu císařského listu ze 4. listopadu 1916 (jím měl býti splněn bod německého programu o zvláštním postavení Haliče), dokončila sice své dílo, ale to se stalo zbytečným. Dne 17. dubna 1917 Polské kolo prohlásilo téměř dvoutřetinovou většinou, že nemůže podporovati vládu, a schválilo návrh Tetmay-

rův, že polský národ žádá obnovení Polsky s přístupem k moři a že svou věc pokládá již za věc mezinárodní.[18]) To byla událost velkého dosahu. Budova Rakouska se začala chvíti v základech.

Tenkráte rozhodl se Josef Pekař, jenž vzbudil zájem a získal si sympatie české veřejnosti svou přednáškou o Františku Josefovi a svými mužnými feuilletony v Národní politice, vystoupiti politickým činem. Byl jako vždy dříve českým státoprávníkem a rakouským federalistou. Znal se upřímně k Rakousku, ale k Rakousku federalistickému, v němž by byl obnoven český stát. Nyní byl pln naděje, že k uskutečnění českého státního práva v rámci Rakouska dojde, že válka stvoří novou Evropu a nové Rakousko. Věřil, že se rychle blíží hodina, kdy Rakousko, válkou vysílené, vyčerpané, bude musiti vykoupiti svou další existenci tím, že obětuje centralismus federalismu. Věřil, ač si toho jako my všichni nepřál, že dynastie, dvorské kruhy, ale zvláště Maďaři nenechají dojíti k nejhoršímu, ke katastrofě monarchie, z níž jediné by se mohla zroditi naše úplná samostatnost; naopak byl přesvědčen, že se včas zachrání uvedenou obětí. A soudil, že ani Francie a Anglie si nepřejí zkázy monarchie — dnes víme bezpečně, že měl pravdu — že rády na ten kompromis přistoupí, poněvadž se tím splní jejich obě přání: zachovati Rakousko-Uhersko, ale posíliti v něm Slovany proti Němcům a Maďarům, aby jim tvořili protiváhu.

Ale lekal se českých poslanců, jejich pasivity. Schvaloval, že se Český svaz ohradil proti notě dohody Wilsonovi, v níž vyslovila jako jeden svůj cíl osvobození Čechů z cizího panství, ale jen s tou podmínkou, že sou-

---

[18]) Na návrh Dra Lea byl ovšem současně projeven hold císaři Karlu.

časně vystoupí »s programem hodným velké chvíle«, s programem, »jenž by pozdvihl k sobě všechna česká srdce, naplnil je důvěrou v politické vedení«, že k tomu ohražení připojí rozhodný, neodbytný požadavek, aby byl obnoven český stát. Neboť bylo by, podle jeho mínění, nejen taktickou, ale osudnou chybou, kdyby české poselstvo nevystoupilo s programem řešení české a rakouské otázky od základů, kdyby se chtělo spokojiti jen obranou proti německým požadavkům. To by bylo promeškání velké chvíle, pominutí příležitosti, již dějiny jen zřídka nabízejí, bylo by to zanedbání povinnosti ke státu, bylo by to zanedbání povinnosti k národu, jenž dlouho čeká od poslanců svých mužné a otevřené slovo. To mužné slovo může zníti jen: čeští poslanci žádají státoprávní vyrovnání s národem českým.

Vida, že se poslanci k činu samostatnému nevzchopí, chtěl pohnouti universitu, aby se uchopila iniciativy, a napsal 12. dubna 1917 prohlášení, k němuž připojil odůvodnění. Obojí bylo napsáno tak, jak jsem v hořejším odstavci vysvětlil, a mělo býti členy sborů všech fakult české university podáno Národnímu výboru.

(Viz přílohu II.)

Projev Pekařův neodpovídal náladě většiny národa. Ten už byl tak revoluční, že věřil ve zkázu Rakouska a s ní jaksi počítal. Náš instinkt národní nám říkal, že se Rakousko-Uhersko už nevyprostí z německého vleku, že už nedokáže včas se zachrániti přinesením oněch obětí, o nichž mluvil Pekař, že žádný činitel v něm už k tomu nebude míti dosti sil, že poměry, jak se desítiletími a zejména válkou vytvořily, jsou již mocnější než vůle jednotlivců. Než projev Pekařův odpovídal tehdejší mezinárodní situaci diplomatické. Zprávy, které byly po válce uveřejněny o mírových pokusech za

války, nám říkají, že právě tehdy, kdy Pekař psal svůj projev, bylo čilé jednání o mír mezi Francií a Anglií na jedné a císařem Karlem na druhé straně. A v tom jednání Francie i Anglie jest opravdu nakloněna stanovisku zachovati Rakousko-Uhersko s podmínkou, že se odvrátí od Německa a že se uvnitř přetvoří tak, aby Čechové a Slované dostali postavení tak samostatné, aby byli protiváhou Němcům a Maďarům. Další vývoj potvrdil ovšem správnost našeho instinktu národního. Ale v dubnu 1917 byl ten instinkt přece jen pouhou věrou, třebaže silnou. Nikdo neviděl bezpečně do toho, co se za jevištěm bojišť dálo, nikde nebylo ještě záruky, že to dopadne skutečně tak, jak jsme instinktem vycifovali. Kdyby byli poslanci v dubnu 1917 udělali aspoň, co navrhoval Pekař, kdyby byli zahájili rozhodný zápas za české státní právo, byli by se v očích národa pravděpodobně rehabitovali. Vždyť známé prohlášení jejich z 30. května na říšské radě v té části, kde mluví o Rakousku, mluví duchem prohlášení Pekařova, uznává dynastii. Liší se od něho jen v té části, kde mluví o Slovensku.[19]) Ale na jaře 1917 byli nestatečni a malého ducha. Pekař jednal s Národním výborem i s jednotlivými politickými předáky marně.

Zatím kolovalo již Prahou známé prohlášení českých spisovatelů, které k sobě strhlo téměř celý národ v nadšení. Jaroslav Kvapil rozhodl se totiž téměř současně, kdy Pekař napsal svůj projev, obnoviti akci za projev českých spisovatelů, která selhala počátkem února. Tentokráte jednal již Kvapil sám.

Pochopil bystře, že se změnily podmínky, jež určovaly

[19]) Pekař myslil, že si Maďaři Slovensko stůj co stůj zachrání.

v lednu obsah a tendenci projevu. V lednu nebylo ještě ani potuchy o svolání říšské rady, byl ještě tuhý absolutismus. Byly jen Národní výbor a Svaz. Z nich hrozilo nebezpečí českému odboji. Proto byl lednový projev namířen proti poslancům, měl to býti projev nedůvěry k nim. V dubnu bylo již jisto, že bude svolána říšská rada. Bylo nutno počítati s tím, že poslanci, od nichž jsme si v lednu přáli nečinnost, budou na říšské radě musit jednati. Kvapil jasně postřehl, že projev spisovatelů proto musí míti novou tendenci: nikoli žádat, aby mlčeli, nýbrž přinutiti je, aby promluvili a jednali, jak si toho národ přeje. Situace byla pro to připravena i tím, že se po ruské revoluci více poslanců začalo účastniti schůzek, zvláště v kavárně hotelu u Zlaté husy, nejvíce u stolu dra Bedřicha Štěpánka, a byli ochotni v Českém svazu hájiti programu národního.

Asi v polovici dubna napsal tedy nový projev, ten, který jest všeobecně znám jako projev českých spisovatelů. Adresoval jej českému poselstvu na říšské radě. Jest zajímavým dokladem, jak celý národ tenkráte jednotně myslil a cítil, že v projevu Kvapilově i Pekařově jsou, kromě určitého Pekařova stanoviska k Rakousku, tytéž vůdčí myšlenky: přiblížila se hodina, kdy se o osudu národa bude rozhodovati na staletí, průběh války ukazuje, že vznikne nová Evropa; proto musíte rozvinouti český program před celou Evropou a domáhati se ho bez výhrad, na Vás pohlížeti bude dnešek i budoucnost! Kvapilův projev liší se od Pekařova hlavně tím, že neobsahuje konkrétního návrhu na řešení české otázky a že větným obratem: »program národní jest založen dějinami i jeho kmenovou jednotností», naznačoval přání již obecné, abychom byli spojeni se Slováky.

(Viz přílohu III.)

První zase podepsal Alois Jirásek, po něm Štolba a pak Lier — u tohoto byl to snad poslední veřejný čin, zemřelť 2. června. Akce podpisová tak vzrostla, že ji Kvapil pověřil i účastníky redakčních schůzek »Národa«. V první polovici května měla býti členská schůze Českého svazu. Jaroslav Kvapil odebral se tedy s drem. Jiřím Guthem k předsedovi Svazu poslanci Staňkovi do hotelu »Palace« a odevzdali mu text prohlášení. Byli však přijati chladně. Dne 17. května uveřejnil »Národ« na úvodním místě zprávu o projevu českých spisovatelů, v níž ještě nebyl text projevu. Nato otiskl »Večer« celý text. Potom bylo již nutno uveřejniti text ve všech listech. Uveřejnění se stalo na žádost, kterou opět podepsal Alois Jirásek.

Uveřejnění projevu, šťastně formulovaného, způsobilo cosi snad ještě mocnějšího než uveřejnění »Palackého Psaní do Frankfurta« z 11. dubna 1848. Projev spisovatelů uchvátil, strhl celý téměř národ. Bylo to něco slavného, svátečního. Kvapil chtěl původně, aby to byl projev lidových spisovatelů, především beletristů. Avšak nadšení, radost, že konečně někdo za národ mužně a důstojně promluvil, byly tak mocné, že se z projevu beletristů stala manifestace celého národa. Zastupitelstva měst i vsí i okresů, korporace odborné, vše, vše, co tvořilo součást národní organisace, ozvalo a zvedlo se na toto jasné zaznění polnice. Dne 30. května vyšlo asi 15.000 dělníků z pražských a předměstských továren na ulice v obrovském průvodu za zpěvu národních hymen, aby manifestovali, že jsou za jedno s projevem spisovatelů. Vůle národa, sjednocená na podzim 1914, vystoupila zde v celé mohutné působivosti. Národní odboj začal se i v rodných zemích, národ chtěl samostatnost; jeho bojovníci zahraniční mohli se již opříti o vůli jeho veřejně projevenou. Bylo to jaro národa ještě v zi-

mě války lidstva; bylo to vzkříšení ještě o Velký pátek.

V korespondenci, která se ve věci podpisování nashromáždila u Kvapila, jest mnoho listů, jejichž pisatelé skromně prosí, aby také směli připojiti svoje jméno. Jsou tam i dopisy vyčítavé, jejichž pisatelé si stěžují, že nebyli k podpisu vyzváni hned — ale vše to bylo u veliké většiny především vřelé vlastenectví, přání, nechyběti při činu, jehož dějinný význam byl hned správně oceněn.

Nemohu odolati, musím citovat dojemný list, který poslal Kvapilovi starý vlastenec podřipský, jeden z nejušlechtilejších bojovníků českého státního práva, roudnický Ervín Špindler:

Slovutný pane!

Po přečtení Vašnostina milého dopisu a připojeného k němu mužného slova k poslancům našim okřál jsem v pravém smyslu slova jako člověk, jenž dočkal se vysvobození z dusného, umrtvujícího vzduchu a vyvedení do bílého, slunného dne. Děkuji Vám vroucně za krásný pocit, vnukající neklamnou víru v lepší budoucnost národa a snad i nedaleké její objevení, jakož i za vzácnou příležitost, abych na sklonku života svého mohl přidružiti se k činu, jenž bohdá nezůstane bez blahodárných následků. S opravdovým nadšením projevuji souhlas s obsahem provolání a prosím vřele, abyste k němu ráčil připojiti i jméno mé. Počítám dnešek k nejšťastnějším dnům svého dlouhého života a jsem Vám, slovutný pane, opravdově zaň vděčen...«

Byli jednotlivci, kteří odmítli podepsati. Petr Bezruč odmítl (»Neodcházejí-li lidé do cizineckých legií, aby mohli žíti beze jména? Nemám-li i já právo žíti tak mezi

národem?«), dvorní rada Josef Král odmítl, odmítl dr. Servác Heller a odmítl Karel Adámek, protože prý byl churav a člen panské sněmovny... Odmítli i jiní, méně významní.

Byli jednotlivci, kteří prohlášení spisovatelů uvítali nevlídně, i velmi nevlídně, nebo s povznesenou shovívavostí: v »Národních Listech« anonym, v »Právu Lidu« Josef Stivín, na veřejné schůzi ve Slaném 27. července dr. Körner, jenž prohlásil, že se význam takových projevů přeceňuje, že je to náhodné dílo, vázané na určitý termín; musíme je prý vykládati tak, že se chceme domáhati jakési samostatnosti, svéprávnosti, sebeurčení v rámci monarchie. Nesmíme prý spoléhati na zázrak zvenči.

Zato Viktor Dyk poslal svůj podpis ze žaláře.

A dne 28. srpna 1917 poslal svůj podpis i Stanislav K. Neumann. Poslal Kvapilovi list, který má dnes dokumentární zajímavost. Psal v něm: »Velectěný pane! Poněvadž z různých důvodů nedostal jsem se k podpisu projevu českých spisovatelů ze dne 30. května, ač mi byl — poněkud pozdě ovšem — dodán, hlásím se aspoň nyní, dodatečně, k Vám a ke všem akcím stálého komitétu, který sleduji stále s radostí i s jistou pýchou. Jsem přesvědčen s Vámi, že všichni poctiví čeští lidé jsou dnes jednotni a opovrhují starými stranickými zatvrzelostmi, jejich naděje jsou i mými nadějemi, po tři léta drží mi hlavu vzhůru i v poměrech nejbídnějších. Dnes je mým největším utrpením ta skutečnost, že i v této jedinečné době vyskytla se v našem národě malá společnost, která chce něco jiného, než celý národ československý — znám většinu těch pánů příliš dobře již po dlouhá léta a pouhý hlas jejich v dnešní době působí mi muka. Doufám však, že ustavičná věrnost na naší straně a holá demagogie prostředků jejich, nízkost jejich

polemiky (viz na př. »Právo Lidu« ze dne 18. srpna, útok na Viktora Dyka, básníka jistě národně nejcitlivějšího a nejsvědomitějšího a veskrze čistého) otevrou oči poslednímu bloudícímu. Přijměte, velectěný pane, pro sebe i pro ostatní pány z komitétu projev mé přátelské úcty a trvalých sympatií v dobrém boji.«

Prohlášení českých spisovatelů působilo jako obrovská mravní síla.[20]) Živelná jednotnost národní vůle k samostatnosti, která se projevila tak spontanním nadšením všech vrstev národní společnosti, vykonala svůj vliv na poslance a na jejich prohlášení při zahájení říšské rady 30. května 1917. Původní prohlášení, přijaté v parlamentárním výboru Českého svazu,

---

[20]) Nezmiňuji se v této studii vůbec o činnosti těch, kdo byli ve spojení s cizinou, a pro něž, tuším, až po převratu bylo vynalezeno označení »mafie«. Nepamatuji se, že bych slovo to u nás byl slyšel dříve. Tableau »mafie«, které bylo svého času odevzdáno presidentu republiky, bylo sestaveno s nedbalostí a lehkomyslností zarážející. Na tableau chybí mužové, jejichž činnost byla prvotřídní. Chybí tam Dr. Lev Borský, který již r. 1915 napsal na vyzvání »mafie« jako voják v Kutné Hoře pro náš odboj v cizině znamenitou brožuru o významu samostatného českého státu pro mocnosti dohodové, která byla poslána prof. Masarykovi. Dr. Borský koncem r. 1917 uprchl do ciziny a vzal s sebou tajemství důležitých plynů pro dělostřelecké náboje. Chybí tam správce cukrovarnické stanice Staněk, který vynalezl dokonalý neviditelný inkoust pro podávání zpráv do ciziny. Chybí tam Dr. Gustav Heidler, u něhož byly zprávy ty zhotovovány. Chybí tam profesor české techniky Dr. Cyril Krauz, který z Blumau dával českému odboji zprávy o tajemstvích výbušných látek, o skladištích a pod. To jsou případy, které jsem sám mohl zjistiti. Ale vím bezpečně, že bylo více těch, kteří pracovali tiše a vytrvale v nejexponovanějších postaveních a podnes o tom nikdo neví a nikdo věděti nebude; mám spolehlivou vědomost o dvou takových, jichž sám nemohu jmenovati. Myslím ostatně, že o této věci mělo se jednati pouze jako o pomníku neznámému vojínovi.

bylo velmi slabé, žádalo jen revisi ústavy. Také prohlášení, které bylo ujednáno mezi zástupci Českého svazu a Národního výboru 27. května v Praze, bylo »mírné«. Teprve v poslední chvíli ve Vídni, po dlouhém jednání plena Českého svazu, bylo zásluhou poslanců, kteří nebyli v předsednictvu a kteří použili mravní váhy projevu spisovatelů, schváleného národem, přijato prohlášení, jež pak 30. května předseda Českého svazu Staněk v říšské radě přečetl.

Projevu českých spisovatelů patří dějinná zásluha, že v rozhodném stavu světové války vyslovil způsobem velmi šťastným, zároveň populárním i příkazným, že národ právě v té situaci vyžaduje od svých poslanců pohotovosti vztýčiti důstojný program a statečnosti vymáhati jej. Duch projevu zůstal potom již duchem národa až do konce války. Bylo to štěstí, neboť podzim roku 1917 přinesl národu ještě jednu těžkou zkoušku.

Letní zasedání říšské rady odbylo se pro nás celkem dobře — o tom, že jsme právě přestáli velmi vážné nebezpečí, že císař Karel uzavře s dohodou včas mír, jsme nevěděli. Cesta dra. Šmerala, místopředsedy Českého svazu, na socialistické konference do Štokholmu, proti níž podali za české spisovatele 15. června protest Alois Jirásek a Jaroslav Kvapil, nezpůsobila již škody. Myšlenka »ministerstva rakouských národů«, s kterou vystoupil náhle 20. června 1917 ministerský předseda hr. Clam-Martinic, padla i s ním hned 22. června, patrně zakročením Maďarů. Amnestie, kterou dal císař Karel 3. července politickým odsouzencům, nezměnila smýšlení českého národa.[21]) K smrti a k těž-

[21]) Jen Josef Holeček, kdysi obdivovatel junáků černohorských, chtěl v článku »Česká myšlenka vítězí« (v »Národních Listech« 6. července) uvésti ve spojitost oslavu Husovu s oslavou císařova manifestu o amnestii.

kému žaláři odsouzení vrátili se všichni nezlomeni a neoblomni. Návrh poslance Redlicha v říšské radě 5. července, aby ústavní výbor provedl změnu ústavy a postavil tak mírovou konferenci před skutečnost nového uspořádání Rakouska, byl posléze 24. července také překonán: zástupcové strany mladočeské, národně-sociální, lidovo-pokrokové (moravské), české pokrokové a státoprávně-pokrokové a zástupcové českých spisovatelů podali Národnímu výboru ohražení proti obeslání ústavního podvýboru na říšské radě, »poněvadž právem a povinností naší jest domáhati se samostatného, všemi přívlastky svrchovanosti opatřeného státu československého, objímajícího celý jednotný národ československý v jeho historických sídlech...«

V tomto letním zápase proti rakouským politickým ofensivám na jednotnou národní frontu měl již významnou účast týdeník »Česká Demokracie«, založený 29. června, jenž se postavil v přátelský poměr ke straně národně-sociální, aby s ní vedl boj proti porakouštělé sociální demokracii a aby se s ní pokusil vytvořiti mocnou, státotvornou stranu širokých vrstev, nespokojených s drem Šmeralem, Josefem Stivínem a pod.

Na podzim přišla zkouška houževnatosti. Jednání Karlovo o mír opět selhalo — my jsme to ovšem zase nevěděli. Ludendorfovi se podařilo strhnouti znovu Rakousko-Uhersko k Německu. Oslnil i císaře Karla skvělou ofensivou proti Italii u Kobaridu (Tolmína) koncem října 1917, jež prorazila italskou frontu tak neočekávaně, že donutila italskou armádu k ústupu na Piavu a zjednala vojskům ústředních mocností veliké množství zásob životních i vojenských, a připravením a provedením bolševického převratu v Rusku. Oslnil jej mírem v Brestu Litevském na počátku roku 1918 a mírem s Rumunskem. V té době byl, tuším, i císař Karel na

čas přesvědčen, že si Německo a Rakousko-Uhersko vojensky vynutí příznivý mír — a to nás zachránilo. Censura a policie zase počaly svoje dílo. V té době tíha zápasu za udržení linie, určené projevem českých spisovatelů, spočívala hlavně na »České demokracii«; ostatní listy pražské, i »Národ«, se odmlčovaly o vnitřní politice. Ale »Česká demokracie« vedla zápas neochvějně, až byla zastavena. Právě ve dnech obou těch pro dohodu zlých událostí v Italii a v Rusku vydala k č. z 26. října přílohu s nadpisem: »Jen samostatný, všemi znaky svrchovanosti vypravený stát československý ve svazku svobodných národních států Evropy! Žádná samospráva! Žádná federalisace!« Nadpis připomínal usnesení městských stran českých z 24. července 1917, které zmařilo snahy o obeslání ústavního podvýboru. Dne 5. listopadu 1917 byla »Česká demokracie« zastavena a všechny pokusy o vydávání jiných listů v jejím duchu byly policií překaženy.

Brzy jsme se dožili posledního, zato tím trapnějšího činu našich vedoucích poslanců. Členové předsednictva Českého svazu poslali blahopřejný telegram generálu Boerovičovi k vítěznému průlomu italské fronty. Ovoce tohoto činu sklidili jsme 14. dubna roku 1921 při jednání reparační komise o našem nároku reparačním. Byl nám přiznán teprve od 28. října 1918, poněvadž onen telegram dokazuje, že jsme se pokládali ještě koncem r. 1917 za Rakušany a ne za spojence...

Ale to byla již poslední národní hanba. Na Tři krále 1918 konal se generální sněm všech českých poslanců a na něm zvítězil již definitivně duch projevu českých spisovatelů. Potom i oficielní vedení české politiky jest pevné a celkem jde směrem vůle národa. Dne 13. dubna 1918 skládají zástupcové všech veřejných korporací ná-

rodních se zástupci jihoslovanskými vzájemnou přísahu věrnosti za věrnost až k dosažení samostatnosti. Politickým aranžérem jest při tom už posl. Švehla. Květnové slavnosti půlstoletého jubilea Národního divadla jsou již slavnosti revoluční. Aranžérem politickým dr. Štěpánek. Dočasná německá vítězství na západě už nezastrašují. Vždyť máme již svou dosti velikou armádu v Rusku, tvoří se naše značná armáda v Italii a ve Francii. Vítězství se blíží, jest již dohledné.

Až budou naši potomci čísti v národních dějinách o hrozné, ale přece krásné době našeho odboje, zastaví se asi s hrdostí u místa, kde bude vypravováno, jak v tutéž, pro nás rozhodnou chvíli světové války, kdy se naši vojáci v Rusku chystali k své první slavné bitvě zborovské, podivuhodný národní instinkt vedl české spisovatele, aby hlasem všude slyšitelným přihlásili sebe a celý národ k nim, k jejich ideji, když vlastní političtí zástupci v nestatečnosti je zapřeli. Bude-li kdo v naší minulosti pátrati po něčem, co by mohutností své ozvěny připomínalo projev českých spisovatelů z r. 1917, nalezne to snad jen v Riegrově deklaraci z 22. srpna r. 1868, v Palackého »Psaní do Frankfurta« z 11. dubna r. 1848, v Manifestu spojené obce Velikého města pražského z 2. dubna 1420 a ve Stížném listu českých pánů ke sboru Kostnickému proti upálení M. Jana Husi z 2. září 1415.

PŘÍLOHY.

I.

Předsednictvům
Národního výboru a českých stran
politických!

Obracíme se k Vám, pánové, ve veliké, závažné době našeho národního života, v době, za niž nám všem odpovídati bude celým staletím. Obracíme se zvláště k těm, kdož byli účastníky dřívějších epoch české politiky a pamatují, kterak bývala vedena velikými liniemi a ve svém celku přece jen vždy s neosobním, pouze k uskutečnění národního programu směřujícím zřetelem. A obracíme se k Vám ke všem, dobře vědouce, že my, čeští spisovatelé, osobnosti v našem veřejném životě činné a známé, máme nejen právo, nýbrž i povinnost, mluviti za rozhodnou většinu českého života kulturního a duchovního, ba i za národ, jenž sám promluviti nemůže!

Neutěšené poměry našeho veřejného života v posledních dvou desetiletích způsobily, že značná část inteligence se vůbec stranila provádění politiky a že zejména se vzdalovala politických stran. Poslanci namnoze přestali býti opravdovými representanty národních schopností, četní z nich byli spíše representanty národních slabostí. Některým dokonce stala se politika živností, neboť politika zájmů třídních nabyla

veliké síly na úkor politiky zájmů národních. Na místo někdejšího jednotného národního boje politického za veliký cíl nastoupil zápas stran o moc a také zápas jednotlivcův o prospěch osobní. Mezi inteligencí a politickou representací vznikla tak propast. Národ sice stoupal kulturně, ale jeho zastupitelstvo jako celek klesalo. V posledních letech před válkou bylo lze mluviti o přímé otravě veřejného života. Choroba propukla odpornými novinářskými boji a známými trapnými procesy, jež ukázaly, že původní čistý, neosobní zřetel českých politiků jen na uskutečnění národního programu směřující byl u jednotlivců zatlačen bezohledným zřetelem na osobní prospěch . . .

V té situaci zastihla nás světová válka. Přinesla nám jisté politické vzkříšení. I ve vzdálených krajích venkovských počalo se probouzeti zdravé politické vědomí a uvažování. I prostší lidé hned vycítili, že jde v této válečné době ne-li o samo bytí, tedy jistě o štěstí nebo neštěstí národa. Veliká část inteligence hned chápala dosah skutečnosti, že nastala válka saekulárního významu, která musí způsobiti vážné změny ve vývoji národův evropských a snad i mimoevropských. Stalo se jí hned samozřejmým, že politika národa, pokud se bude moci provozovati, musí míti toto veliké hledisko, že musí býti vedena ve veliké linii starého národního programu, se starou obětavostí i oddaností, s jediným zřetelem na čest národa a na soud budoucnosti. Poznala, že tak zvané otázky vnitřní politiky, jako česko-německé vyrovnání, návrat ústavního života v Čechách, po případě krajské zřízení, jazykové zákony a pod. musí prozatím ustoupiti před otázkou hlavní: jaké bude rozhodnutí války? Poznala, že tato otázka musí býti naší první starostí, protože teprve její rozřešení dá základnu, na níž se bude moci definitivně jednati o řešení otázek vnitřních. Proto přijala absolutismus, zavedený při vyhlášení války v plném rozsahu, klidně jako znamení pravděpodob-

nosti, že se otázky vnitřní politiky odsunují do pozadí a že nebudou moci býti řešeny ústavně před ukončením války.

Jsme přesvědčeni, že toto poznání a tato orientace české inteligence byly správné. Jsme přesvědčeni, že tento sebevědomý klid, jejž celá česká veřejnost dovedla zachovávati, aniž by jí proto bývalo teprve třeba poslaneckých příkazů a politických rad, byl nejzdravějším projevem národního instinktu a pudem sebezachování, a že toto národní mlčení, nezmatené sebe delšími svízely, nemělo býti až do skončení světového zápasu ničím rušeno!

Ale stalo se jinak! Jako by nebylo svornosti a němé kázně v národě, počalo se po nich v druhém roce války nápadným způsobem volati a některým politicky činným jednotlivcům náhle začalo záležet na tom, aby národ dostal »svorné politické vedení«. A tak došlo k utvoření Českého svazu a Národního výboru a z různých známek se zdá, že by tyto dvě korporace, osobující si hrdý název všenárodního zastoupení, chtěly se zúčastniti dalekosáhlých akcí politických ve jménu národa.

To nás pohnulo, abychom upustili od dosavadní zdrželivosti a vydali tento projev!

Poslanci čeští ve svém celku již poslední léta před válkou nebyli skutečnými representanty českého národa, třebaže se jim v neblahém boji politických stran dostalo poslaneckých mandátů, a jsou jimi tím méně nyní, kdy národ se vzácnou jednomyslností cítí úpadek frází z někdejších volebních programů a jen proto proti svému dosavadnímu politickému zastoupení nahlas nemluví, protože prozatím mluviti nemůže. Ale jeho domnělí mluvčí nejsou už částečně a ostatkem už záhy nebudou vůbec poslanci českého národa ani po stránce právní! Kdož mezi nimi byli poslanci zemskými, byvše zvoleni roku 1908, přestali jimi býti již

r. 1913 zastavením zemské ústavy (tak zv. anenskými patenty), a kdož jsou poslanci říšskými, jsou jimi už jenom na několik měsíců, neboť byli zvoleni r. 1911 na dobu 6 let. A mimo to a předevsím: *dnešní česká delegace není úplná, mnohé důležité okresy v Čechách a na Moravě* — mezi nimi samo město Praha, středisko národní kultury! — *nemají zástupců.*

V kterém řádném ústavním národě mohli by zbylí poslanci za doby tak důležité, jedinečné, za doby na celá staletí odpovědné, jednati tak svrchovaně o životních otázkách vlasti? Všude jinde bylo by samozřejmo, že by zástupcové lidu, zvolení za politických a národních podmínek zhola jiných, než jsou podmínky nynější, žádali především vládu, aby byl národ povolán k novým volbám a jimi aby určil směrnici své vnitřní politiky! O tom dosavadní čeští poslanci snad ani neuvažovali, spokojujíce se formálním právem poslaneckým, jež jim na kratičkou dobu ještě zbývá. Ale tito poslanci *netázali se ani těch orgánů svých stran*, jež by v druhé řadě po národu byly kompetentní pro tak důležitý krok, totiž *sjezdů stran*, netázali se *dokonce ani vlastních výkonných výborů!*

Sešli se skutečně absolutisticky, a nevyslechnuvše národa, osobují si právo jednati jeho jménem, třebaže přemnozí před válkou mezi významné osobnosti ani svých vlastních stran, neřku-li národa, vůbec nepatřili!

Z těchto formálních i věcných důvodů *nemůžeme uznati Českého svazu za oprávněného zástupce českého národa* v době nynější a pro dobu nastávající. Pozvedáme proti němu svého hlasu vědouce, že mluvíme ze srdce téměř celé té vrstvy národa, která buduje jeho kulturu duchovní. Jsme přesvědčeni, že by způsobilo neblahý zmatek a těžké škody mravní v národě, kdyby jednotlivci jím nezplnomocnění chtěli, vymykajíce se svrchovanosti

jeho kontroly, jednati závazně o nejdůležitějších otázkách národa nyní, dokud válka trvá. Kdo by chtěli platně rozhodovati jménem národa v této světodějné době, musili by jednati s ustavičným, úzkostlivým zřetelem na jeho čest a důstojnost, protože každý jejich čin bude měřen a posuzován se stanoviska dějin, které budou vždy se tázati, jak se mluvčí českého lidu zachovali k programu, jejž si národ po staletém utrpení vytkl podle smyslu a významu svých dějin a za jehož uskutečnění vede boj už třetí lidský věk. Musili bychom na nich žádati, aby nezapomínali, že národ již v podobných situacích byl, že je důstojně překonal a že jeho tehdejší vůdcové dali nám příklad, jak někdy jest nutno pro národ nejen pracovati, nýbrž i trpěti!

Dovedla by to valná většina nynějších českých poslanců? První, nezbytnou podmínkou by bylo, aby to byli mužové vesměs neodvislí, mužové bez všelikých závazkův a prospěchů vlastních, mužové svrchovaného mravního vědomí! A také vrchní orgán národa, jakýsi národní výbor, měl by jen tehdy platnou oprávněnost, kdyby byl vznikl ze všeobecné vůle vůdčích, především kulturních institucí národních, a měl pak — mnohem více ještě než poslanci sami — plnou volnost jednání. Ale Národní výbor dnešního složení ani trosky českého poselstva nejsou s to, aby se mohly opříti, byť jen v svém lůně živlům závislým či nestatečným či neupřímným, a cokoliv usnesou, usnášejí jenom o své újmě a na vlastní vrub, nikdy však jménem českého národa!

Nemůžeme tohoto projevu zastávati za dosavadních poměrů na veřejných schůzích ani publicisticky, jsme si však plně vědomi jeho veliké závažnosti a žádáme Vás, pánové, abyste jej vzali se stejnou vážností a odpovědností na vědomost!

V Čechách a na Moravě, v lednu 1917.

II.

Podávajíce dobré zdání o otázce, s jakým programem by měla v dnešní dějinné chvíli vystoupiti česká politika, vycházíme od přesvědčení, že světodějinné události posledních tří let zakládají nový pořádek věcí, novou epochu v dějinách, že tvoří novou Evropu a že i ve státě našem podmiňují novou orientaci, která pravděpodobně změní od základu povahu a ústavu jeho. Vycházíme od přesvědčení, že čeští poslanci nemohou chovati se passivně, když jiní národové našeho státu, každý v svém smyslu (Němci, Poláci, Rusíni) usilují o proměnu ústavy, nýbrž naopak, že česká politika — opouštějíc stanovisko pouhé úzkostné obrany před útokem německým — musí vystoupiti s programem hodným velké chvíle, důstojným významu i minulosti našeho národa a zároveň programem, jehož zdárné uskutečnění by vyzbrojilo veškerý stát morálně a silným jej učinilo proti hrozbám a nebezpečím osudu.

Program ten máme — je to program českého státního práva, program svéprávnosti a svézákonnosti zemí koruny české. Je to program, jenž hluboko je zapsán v srdcích našeho lidu, jenž je mravním imperativem naší minulosti, za nějž stáli v památném zápasu naši předkové a jemuž dostalo se svou dobou i uznání koruny. Nezmizel vlastně nikdy z našich postulátů a jen vlivem nepříznivých okolností stal se v poslední době vzdáleným ideálem naší snahy, od něhož se

praktická politika víc a víc vzdalovala. Dnes doba sama staví jej v popředí, volá po něm, vede k němu — je-li možno, tážeme se, aby naši vůdcové pominuli výzvy její, aby dali si uniknouti příležitost, jakou zřídka kdy poskytují dějiny?

Nechápeme ovšem program státního práva českého jako program boje proti státu nebo některým národům jeho, nýbrž naopak — řídíce se i v tom velkým vzorem našich zemřelých bojovníků státoprávních — jako program spravedlivého vyrovnání mezi nezadatelnými právy koruny české a existenčními potřebami státu, jako základnu pro novou federalistickou ústavu jeho, v níž by se nárokům všech národů na rovné právo a svobodný vývoj poctivě, bezelstně a plnou měrou zadost učinilo. Tím duchem ochoty a smíru jsouc vedena, může demokratická politika česká zabezpečiti trvale jak práva a budoucnost našeho národa, tak přispěti k znovuvybudování říše, která by stala se opravdu milovanou vlastí svým národům a v svobodě a svéprávnosti všech nabyla nejen morální síly, o niž rozbilo by se bez výsledku nepřátelství ciziny, ale i cesty vykoupení z neštěstí a pohrom evropské války.

Přikládajíce zvláštní, obšírnější odůvodnění svého stanoviska, žádáme, aby české vedení politické vzalo návrhy a žádosti naše v pilnou úvahu, a přikloní-li se zásadně k směru jejich, uradilo se o formě a době, v níž by tento program bylo vyhlásiti, zároveň pak aby pečovalo o volbu ústavního výboru, jenž by připravil elaborát podrobný.

V Praze dne 12. dubna 1917.

* *
*

V této chvíli naplněné osudy mělo by sejíti se zastupitelstvo národní, aby nejen poradilo se o stanovisku, jež míní zaujmouti v říšské radě rakouských království a zemí, ale

i aby dalo výraz bolestem a žádostem českého národa, aby čelilo zmatku politické orientace jeho, skleslosti i polekanosti veřejného mínění jasným a určitým programem, jenž by pozdvihl k sobě všechna česká srdce, naplnil je důvěrou v politické vedení a v těžkých nesnázích a nebezpečích situace byl vhodnou a nadějnou cestou k lepší budoucnosti.

Není pochybnosti pro nás, že tento program musí býti přizpůsoben mimořádným okolnostem, jež stvořila evropská válka, jinými slovy, že nemůžeme navazovati tam, kde skončila činnost českého poselstva na jaře r. 1914. Není pochybnosti pro nás, že světová válka tvoří epochu v dějinách lidstva, že z ní vyjde nová Evropa s novými organismy státními, třebas ne snad pozměněnými ve svých hranicích, ale za to mnohonásob zjinačenými ve svých ústavách, ve svém veřejném duchu. Je zřejmo již dnes (na př. z ohlášené změny ústavní v Prusku i z projevu hr. Czernina z 31. března), že otřesy války budou raziti cestu velkým mravním ideám, které dosud bezmocně bily na dveře doby. Není pochybnosti pro nás, že bídě rakouských poměrů, jak byly před válkou, bude a musí býti učiněn konec, že z války vyjde nově omlazený stát. Je naší povinností, abychom na toto znovuvybudování Rakouska byli připraveni, abychom včas vytkli tu cíle, za něž jsme odhodláni státi a bojovati, i abychom při něm činně spolupůsobili.

Důkazem, že připravuje se úplný převrat dosavadních poměrů, jest nejen císařské nařízení ze 4. listopadu 1916, slibující rozšíření autonomie haličské, nejen vyzývavý program spojených německých stran, žádající bezohledné oktroje, které znásilňují ústavu a mají politickému složení a životu našeho státu dáti zcela jinou povahu, nejen návrhy Rusínů (ze 4. dubna) o změnu ústavy na základech demokratických a na principu sebeurčení a svézákonnosti národů, ale důkazem jest i pokus našich nepřátel zahraničních (odmítnutý již předsednictvem Českého svazu dne 31. ledna t. r.) vmísiti se v ústavní a ná-

rodní spory této říše a učiniti z nich otázku mezinárodní. Je-li zájmem všech rakouských činitelů, aby tomuto vměšování ciziny nedošlo, jest jich zájmem neméně, aby čelili insinuacím nepřátel takovým řešením vnitrorakouských poměrů, jež by všem spekulacím čtyřdohody na naši nejednotnost odňalo půdu a aby vlastní silou se přičinili, aby Rakousko stalo se společnou, milovanou vlastí svých svobodných a svéprávných národů. Velmi dobře formuloval tuto myšlenku německý kancléř Bethman-Hollweg v řeči své z 26. února 1917: Nun wo wir zu befreien sind, da werden wir es selbst besorgen.

Považovali bychom za osudnou chybu, kdyby naše poselstvo, přezírajíc tento stav věci, nevystoupilo s programem řešení otázky české a rakouské od základů, kdyby snad chtělo se spokojovati jen obranou proti německým požadavkům nebo pokusy o odklad řešení jejich. Bylo by to chybou s taktického stanoviska (nejlepší obranou proti útočnému programu je seřaditi se k boji za positivní program vlastní), ale — a to váží daleko více — bylo by to promeškáním velké chvíle, pominutím příležitosti, již dějiny jen zřídka nabízejí, bylo by to zanedbáním povinnosti vůči tomuto státu, na jehož lepší budoucnosti jsme všemi zájmy svými zúčastněni, bylo by to zanedbáním povinnosti vůči našemu národu, jenž čeká od poslanců svých dlouho mužné a otevřené slovo.

Toto mužné a otevřené slovo nemůže po našem soudu zníti jinak než: Čeští poslanci žádají změnu dosavadní ústavy království a zemí v říšské radě zastoupených v duchu programu federalistického, žádají státoprávní vyrovnání s národem českým. Je známo nám všem, že to jest program, jímž neseno bylo naše národně-politické snažení v podstatě a vlastně od samého počátku našeho politického života od r. 1848, že je to program, jenž jest mravním imperativem naší minulosti i životných reálných potřeb přítomnosti, program, jemuž ještě dnes v tiché naději česká srdce bijí vstříc. On nikdy nezmizel z českých postulátů, ale v posledních desítiletích vinou nepřízni-

vých poměrů a bohužel i vinou mnohého neporozumění, jevil se mnohým nevčasným nebo neuskutečnitelným a proto nepolitickým. Bylo ho však i jinak v praktické politice poslední doby málo dbáno — při tom zapomínalo se zejména na to, že může nastati doba, jež jej najednou učiní časovým. Ta doba nastala po našem přesvědčení nyní; zdá se nám, že jest nejvyšší čas, aby poselstvo naše s programem státoprávního vyrovnání českého (jenž spojen býti musí s federalistickým přetvořením tohoto státu) mužně a důrazně vystoupilo.

K odůvodnění stanoviska našeho budiž uvedeno:

1. Jest vynikajícím zájmem naší říše, aby plánům čtyřdohody, pokud se týkají naší říše (jak již bylo vyloženo výše) čeleno bylo způsobem, úmysly nepřátel nejdokonaleji v nivec obracejícím. Jest nezbytnou potřebou, aby nebezpečné morální ofensivě, které uchopil se nepřítel heslem o světové demokracii, bojující proti imperialismu ústředních mocností, dále heslem o svobodě a svéprávnosti malých národů, potřebujících zastání proti autokracii, založené na organisované moci, národům cizí, čeleno bylo podobně mohutnou m o r á l n í d e f e n s i v o u v l a s t n í. Tuto obranu, tuto mravní výzbroj dá i naší říši pouze změna ústavy, zaručující r o v n o s t a s v o b o d u v ý v o j e v š e m n á r o d ů m b e z r o z d í l u. Toho lze po soudu našem dosáhnouti dokonale jen ú s t a v o u f e d e r a l i s t i c k o u, k o m b i n u j í c í z ř e t e l s t á t o p r á v n ě h i s t o r i c k ý s e z ř e t e l e m n á r o d n o s t n ě p r á v n ý m.

2. Ohlášené rozšíření autonomie haličské je důkazem, že vládní kruhy naše jsou ochotny, káže-li to potřeba, smířiti se s dalekosáhlými změnami ústavními v Rakousku. Musilo jim býti známo, že autonomie haličská vzbudí obdobné snahy i v jiných zemích a vrstvách a dodá důrazu federalistickému programu — v tom smyslu na př. psaly některé české listy (»Večer« 8. listopadu 1916 a »Národní Listy« 8. dubna 1917), tím smyslem dotčena byla bystrá úvaha Exc. Fiedlera v »Osvětě«, tak chápal důsledek patentu ze 4. listopadu

i (jinak nám nepřející) vídeňský dopisovatel »Frankfurter Zeitung« (č. 309 z 1916), pravě, že následkem osamostatnění Haliče bude »ein loser Föderalismus«. »Není to snad cílem státníků rakouských« (pokračoval), »vielleicht ist es aber die Form, in der die Völker der Donaumonarchie ihr Auskommen neben einander finden.«

Ať byly jakékoli pohnutky vlády Stürgkhovy, jež dalekosáhlé rozhodnutí to (od r. 1867 event. 1871 do osudů státu našeho nejhloub zasahující), ovšem beze všeho parlamentního souhlasu, připravila, to přece jest nepochybné, že vláda tím ukázala, že neleká se sáhnouti nebojácně na samou povahu našeho státu a na padesátiletou jeho ústavu, radí-li ke kroku tomu důležité politické ohledy. Lze míti naději, že této odvahy nebude scházeti vládě a koruně tam, kde budou i pro program náš mluviti závažné politické úvahy a důvody tak nutkavě, jak výše bylo naznačeno.

3. Program federalistické ústavy a státoprávního vyrovnání českého není a nechce býti vyzývavým programem boje a vzdoru proti státu, nebo proti německým spoluobčanům našim, nýbrž on chce a musí býti programem spravedlivého vyrovnání všech oprávněných nároků, nástrojem a naplněním úrodné positivní politiky. Že je to program kat exochén rakouský, vyloženo a obhájeno jest nejlépe v Schäfflových »Pamětech«, že může býti plodným základem speciálně pro česko-německé vyrovnání, není nesnadno ukázati. Neboť čeští Němci, abychom jen o hlavní straně, jíž tu vzpomenouti dlužno, o českém Ulsteru, se zmínili, chtí vskutku v podstatě skoro totéž od nás, čeho my, dovolávajíce se svého státního práva, žádáme od státu. Co chtí naši Němci, jest bezmála českoněmecké státní právo (ač toho tak ovšem nejmenují). Žádostem jejich může od nás měrou velmi rozsáhlou býti povoleno jen tenkrát, dosáhneme-li sami od státu podobné svéprávnosti, jaké čeští Němci žádají od nás v české zemi. Krátce: jenom opuštění principu centra-

listického, jehož škodlivost, ano zhoubnost prokázána byla s dostatek vzrůstající zbědačelostí našich vnitropolitických poměrů v obou desítiletích před válkou, smíření směrodatných činitelů s principem federativním, umožní opravdu rozmyslné a spravedlivé politice býti právu spravedlivým nárokům všech národů, stvořiti nové Rakousko, Rakousko takové, jakého potřebuje dynastie, jakého třeba jeho národům, jakého žádá myšlenka míru, spravedlnosti a lidskosti.

4. Program státoprávního vyrovnání není také žádným romantickým snem ideálních blouznivců, ale neodbytným postulátem reální o hmotné i duševní blaho naší země pečlivé politiky. Nechce zajisté obnovení úplné samostatnosti českého státu, obmezené pouze těmi povinnostmi k celku říšskému, jež uzákonila pragmatická sankce, nýbrž stoje opravdově na půdě zájmu tohoto státu i zájmu dynastie, chce (podobně jako tomu bylo v státoprávním zápase 1871) zříci se důležitých kusů vlastní státovosti ve prospěch celku království a zemí v říšské radě zastoupených. Mínění o této otázce mohou se ovšem rozcházeti — po našem skromném soudu měl by český program státoprávní vycházeti asi ze směrnic, jež vládly fundamentálkám, a provázen ovšem býti korunováním a jeho garanciemi.

Nemáme za účelné vcházeti tu do podrobností, ale klademe důraz na to, že jednou z předních úloh našich v stanovení určitého programu musí býti, aby zabráněno bylo hrozivému odtékání velkého dílu bohatství našich zemí do Vídně, nebezpečnému soustředění vší hospodářské a finanční mohoucnosti ve Vídni. Již před válkou platilo se daní osobních v jediné Vídni víc než ve všech třech zemích českých, totéž platí o kolcích, taxách, poplatcích, z daní reálných plynulo z Dol. Rakous (t. j. z Vídně) skoro tolikéž, co ze všech zemí českých. Nyní vzniká skoro každý týden ve Vídni nová ústředna hospodářská a očekávané státní zmonopolisování důležitých výrobních odvětví po válce bude se snažit tato nová centra moci

a nová sídla úřednických tvrzí německých ustáliti pevně a trvale. Státoprávní vyrovnání musí zejména v těchto věcech dodělati se spravedlivého rozdělení zájmu, jinak stanou se bohaté země naše v dohledné době jen provinciemi vídeňské plutokracie a byrokracie, zeměmi, obydlenými převahou dělníky, úředníky a nájemci, stanou se jedinými velkými Vysočany, a hlavní výtěžky jejich mnohonásobné práce poplynou do jediné Vídně.

5. Rozvinutí programu federalistického a požadavku českého státoprávního vyrovnání bude výhodným a plodným činem i s hlediska politické taktiky. Němci vystoupili oficiálně s desaterem svých požadavků, jež jsou ztělesněním programu panovačné a domýšlivé hegemonie jednoho kmene nad ostatními, programem znásilnění neněmeckých národů. Český program federalistický, pojatý upřímně a vyložený jasně jako program svobody a svéprávnosti všech národů bez rozdílu, vzdávajících se samostatnosti jen tam, kde je to nezbytným požadavkem státního zájmu, vynikal by nad německé postuláty převahou mravní a čerpal by životní sílu a dobrou včasnost svou i z projevů velmocí ve válce zúčastněných, z projevů, jež v obou táborech vyznívají v slavnostní přihlášení se k nutnosti usilovati o svobodu a svéprávnost všech národů.

6. Rozvinutí praporu státoprávního (v obmezení vyloženém) a federalistického bude spásnou cestou ven z bídy českých politických poměrů. Národ by slyšel konečné poselství, k němuž by vůlí i snahou svou přihlásila se všechna česky cítící srdce, pokleslá mysl jeho naplnila by se zábleskem naděje (jež by byla i nadějí v tento stát a jeho schopnost dáti spravedlnost svým národům), česká politika vybředla by ze své bezradné malosti a bezzásadovosti, dostala by se ven z nevýhodného stanoviska pouhé kolísavé obrany, v novém, velikém cíli získala by zbraň, která by čelila útoku německému a i jinak neobyčejně posílila její posici, získávajíc jí váhy u všech politických činitelů.

7. Netřeba připomínati zvláště, že program státoprávní, eventuálně federalistický není v žádné protivě k demokratickým sklonům a směrům naší národní politiky. Obavy, jež v tom směru chovaly nebo snad i dnes chovají některé strany, tkví pouze v nedorozumění: program státoprávní je po stránce ústavní naprosto neutrální, dává tedy i demokratické vůli národní možnost plného uspokojení. Úvaha všestranná a pečlivá i poučná zkušenost z doby Palackého dospívá vůbec k výsledku, že založení osvobozovací snahy naší na základech právních a historických (spojené ovšem s bezelstným požadavkem svéprávnosti a sebeurčením menšin národních) má v daných poměrech značnější politickou i mravní hodnotu než snaha založiti ji pouze na myšlence demokracie nebo na tak zvaném právu přirozeném. Lze také říci, že odpoutání valné části našeho politického života od říšské rady rakouské, ukončení obav a starostí o naše práva jazyková a kulturně politická, obav, jež nutily nás často k ohledům a kompromisům se stranami našim pokrokovým zásadám vzdálenými, umožní nezkalený rozvoj našeho politického života. Český dělník má také konečně zájem na tom, aby zisky jeho práce neztrácely se v cizím prostředí, aby pomáhaly síliti domov jeho a tím přispívaly k jeho dobru.

* *
*

Přikloní-li se zástupci našeho národa k směru a rázu těchto výkladů, najdou zajisté cesty a prostředky, jak by co do formy i doby bylo s požadavky tu navrhovanými vystoupiti. Snesou se také nepochybně sami na volbě ústavního výboru, který by v mnohých a těžkých otázkách, jež v sobě chová program státoprávně-federalistický, zaujal směrodatné stanovisko a vypracoval elaborát podrobný.

V Praze, dne 12. dubna 1917.«

III.

Českému poselstvu na říšské radě!

Obracíme se k vám, pánové, ve veliké době našeho národního života, v době, za niž všichni budeme odpovídati celým staletím. Obracíme se k vám, k poselstvu českého lidu, dobře vědouce, že my čeští spisovatelé, osobnosti v našem životě veřejně činné a známé, máme nejen právo, nýbrž i povinnost, mluviti za rozhodnou většinu českého světa kulturního a duchovního, ba i za národ, jenž sám promluviti nemůže.

Co nejdříve sejde se říšská rada a politickému zastupitelstvu českého národa naskytne se poprvé za války příležitost, aby s její tribuny projevilo všechno, co se dosud projeviti nemohlo ani tiskem, ani jiným veřejným způsobem. Želíme arci, že tribunou touto nebude staroslavný sněm království českého, a výslovně prohlašujeme, že pouze sněm tohoto království pokládáme za nejpovolanější shromáždění, kde by se mělo o přáních a potřebách našeho národa rokovati.

Ale sněmu českého tou dobou bohužel vůbec není, jediným svobodným forem českých poslanců může býti prozatím jen říšská rada ve Vídni. Nuže, pánové, aspoň tam buďte pravdivými mluvčími svého národa, aspoň tam povězte státu i světu, co Váš národ chce a na čem

trvá. Aspoň tam splňte svou svatosvatou povinnost a zastaňte se českých práv a českých požadavků v této nejosudovější době světových dějin způsobem nejrozhodnějším a nejobětavějším, neboť nyní rozhoduje se o českém osudu na celá staletí!

Povinnosti své můžete však dostáti úplnou měrou jen tehdy, učiní-li se už předem zadost všem konstitučním podmínkám, jež parlamentní život předpokládá. Jsou to nejen skutečná volnost shromažďovací před obdobím parlamentním, aby lidoví zástupci mohli vyslechnouti přání a stížnosti svých voličů, nejen odstranění novinářské censury ve věcech mimovojenských, nýbrž i naprostá svoboda a nedotknutelnost všech parlamentních řečí na říšské radě i v tisku — a zvlášť arci úplná svoboda a nedotknutelnost všech volených zástupců lidových. Řada českých i jihoslovanských poslanců byla této svobody, této nedotknutelnosti zbavena, mnozí odsouzeni do žalářů, ba i k smrti; jiní internováni, aniž by se podnes vědělo, čím se provinili! Politická persekuce rozmohla se po dobu války měrou nikdy netušenou, a má-li nastati nový život občanský, nezbytný to předpoklad všeho jednání a konání parlamentního, je najisto třeba, abyste především vymohli všeobecnou amnestii pro všechny, kdož byli vojenskými soudy z příčin mimovojenských a jen politických odsouzeni. Český národ nemůže nynější delegaci přiznati práva, aby na říšské radě jeho jménem mluvila a jednala, dokud se předem nezjistí úplná občanská svoboda našeho života veřejného! Ale stejným způsobem odporujeme úmyslu, aby si rakouský parlament, zbavený dnes víc než čtyřiceti poslanců, z nichž však

polovina je na živu a má na své mandáty právo, aby si tento kusý, okleštěný parlament svoje mandáty sám prodlužoval: jen lid může mandáty dáti a obnoviti, a jen z rukou lidu může český člověk přijmouti politické zastupování jeho práv a tužeb!

Tyto touhy a tato práva národa československého nabývají nové posily a nového důrazu dosavadním průběhem světové války, za níž se dostává příští Evropě nového demokratického vzezření, a všecka naše politika musí míti stejně veliké osvobozující hledisko, jemuž jest arci z minulosti třeba staré, české poctivosti, staré obětavosti a oddanosti, starého slavného zřetele na čest národa a na soud budoucnosti. Tyto krásné vlastnosti projevil český lid svým sebevědomým klidem, jejž za války přes všechny svody dovedl zachovávati, aniž mu bývalo třeba poslaneckých příkazův a politických rad. Tento sebevědomý klid, tento pud sebezachování byly nejzdravějším výrazem našeho národního instinktu — a toto výmluvné národní mlčení, nezmatené sebevětším útiskem, nemělo býti až do skončení světového zápasu ničím rušeno. Teď však se otevírají brány rakouského parlamentu a politickým zástupcům národů poprve se naskýtá příležitost, aby, budou-li chtíti, svobodně mluvili a jednali. Cokoli řeknou a cokoli ujednají, uslyší se nejen doma, nýbrž i v celé Evropě, ba v zámoří.

Na Vás, pánové, jakožto na mluvčí československého národa pohlížeti budou dnešek i budoucnost a není sporu, čeho po vás žádají. Program našeho národa je založen jeho dějinami i jeho kmenovou jednotností, jeho novodobým politickým životem i jeho právy a vším tím, z čeho tato práva vznikla a čím byla svatě zaručena. Doba dnešní zdů-

razňuje jej do posledních důsledků: zdálo-li se kdy, že lze jej odkládati nebo omezovati, nutká Vás doba dnešní, abyste jej rozvinuli před forem celé Evropy a pak hájili do krajnosti, abyste se domáhali jeho splnění bez výhrad, neboť český lid se ho nikdy nevzdal, ze srdcí československých nikdy nevymizela víra v slavné příští jeho splnění.

Tato chvíle nastala světovou válkou, jejím průběhem a jejími dosavadními výsledky. Evropa demokratická, Evropa národů svéprávných a svobodných jest Evropou zítřka a budoucnosti.

Národ žádá po Vás, pánové, abyste byli s tuto velikou dějinnou chvíli, abyste jí věnovali všechny své schopnosti, abyste jí obětovali všechny jiné zřetele, abyste v té chvíli jednali jako mužové nezávislí, mužové bez všelikých závazkův a prospěchův osobních, mužové svrchovaného mravního a národního vědomí. Nedovedete-li učiniti zadost všemu, čeho národ po Vás žádá a co Vám ukládá, vzdejte se raději svých mandátů, prve než na říšskou radu vejdete, a odvolejte se k své nejvyšší instanci: k svému národu!

V Čechách a na Moravě, v květnu 1917.

REJSTŘÍK.

NÁKLADEM „VESMÍRU“ VYŠLO:

Generál ruských legií **R. Gajda:** *MOJE PAMĚTI.* . . **Kč 100·—**
Epopeje našich legií v Sibiři. Dva díly v jednom svazku v nádherné úpravě s více než 100 vyobrazení a map.
Kniha, kterou by měl čísti každý Čech a jež si dobyla mimořádného úspěchu v české obci čtenářské.

Josef Pekař: ***BÍLA HORA.*** Její příčiny a následky. . **Kč 20·—**
Kniha vznikla pod dojmem 300letého výročí české stavovské revoluce a líčí mistrným způsobem příčiny a výsledky velké tragedie našich dějin. — I. Cestou k Bílé Hoře. II. Po Bílé Hoře. III. Emigrace.

Jos. Pekař: ***TŘI KAPITOLY O SV. JANU NEPOMUCKÉM*** **Kč 6·—**
Ožehavý spor z českých dějin, vedený z obou táborů vášnivě, je tu skvělou formou osvětlen vynikajícím historikem, vedeným nebojácnou snahou zjistiti pravdu.

Josef Pekař: ***SVĚTOVÁ VÁLKA.*** Stati o jejím vzniku a jejích osudech . . . . Kč 28·—
Co jsme zvěděli během války. — Prvá odhalení tajných archivů. — Počátek vídeňských zpovědí. — Publikace vídeňské vlády o vzniku války. — „Jak to bylo“ (na základě vídeňského materiálu). — „Jak to bylo“ (ve světle berlínské publikace). — Kniha Conradova. — Černín. — Kniha Windischgrätzova. — Pokus císaře Karla o separátní mír. — Další tajné jednání s Dohodou. — Arnošt Denis. — Seton-Watson. — Maďarské akademii. — Židé a bolševictví. — Poslední svědek.
Vynikající český dějepisec na podkladě bohatého materiálu diplomatického pojednává úchvatným slohem a duchaplným pojetím o příčinách a průběhu strašlivé války, o jejích původcích, jakož i o spolubudovatelích české samostatnosti.

Jediná kniha toho druhu v české literatuře.

Major ruských legií Dr. **Jiří Čermák:** ***VĚRNOST ZA VĚRNOST.*** Účast českých dobrovolníků v bojích srbské divise v Dobrudži r. 1916 . . . . Kč 9·50
Kniha, líčící celý nadějný postup a všechny strázně nešťastného ústupu Dobrudžou r. 1916, kdy dávné politické spojenectví Čechů a Jihoslovanů, vyvinuvší se společným zápasem v říšské radě rakouské, dostalo i své posvěcení krví společně prolitou.

V uvedených cenách není započítána 10% knihkupecká přirážka.

ALBERT MALÍŘ, KRÁL. VINOHRADY

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 26 07 09 001 8